

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia 12 listopada 2020 r.

Poz. 4234

UCHWAŁA NR XVI.142.2020 RADY GMINY W WIELOPOLU SKRZYŃSKIM

z dnia 30 października 2020 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2021- 2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 713) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 282)

uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2021- 2024, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wielopole Skrzyńskie.

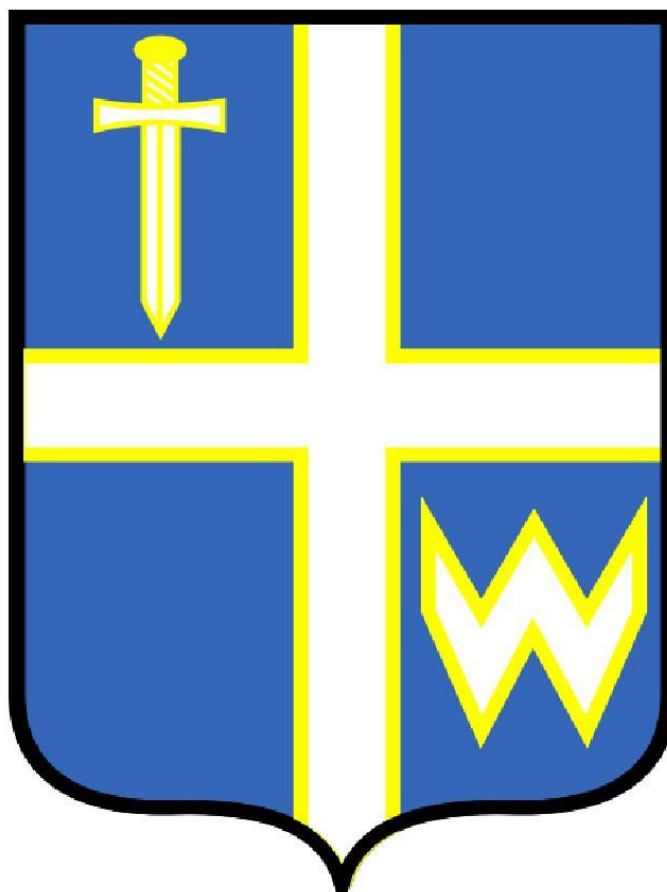
§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

**Przewodniczący
Rady Gminy**

Piotr Zięba

Załącznik do Uchwały Nr XVI.142.2020
Rady Gminy w Wielopolu Skrzyńskim
z dnia 30 października 2020 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY WIELOPOLE SKRZYŃSKIE
NA LATA 2021 - 2024**

**Wielopole Skrzyńskie
2020**

ZLECENIODAWCA:

Gmina Wielopole Skrzyńskie
Wielopole Skrzyńskie 200
39-110 Wielopole Skrzyńskie
tel. (17) 22 14 819
e-mail: sekretariat@wielopole.itl.pl
www.wielopole.eu

WYKONAWCA:

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.relikarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	5
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	13
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym.....	13
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	13
4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.....	14
4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.....	14
4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.....	15
4.1.5 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo.....	16
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	16
4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa w Województwie Podkarpackim na lata 2018-2021.....	16
4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego.....	17
4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020.....	18
4.2.4 Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014 - 2020.....	19
4.2.5 Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010 - 2020.....	20
4.2.6 Strategia Rozwoju Powiatu Ropczycko - Sędziszowskiego na lata 2010 - 2020.....	21
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	21
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	21
5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wielopole Skrzyńskie.....	21
5.1.2 Miejskowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wielopole Skrzyńskie.....	24
5.1.3 Strategia Rozwoju Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2015 - 2020.....	26
5.2 Ogólna charakterystyka zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Wielopole Skrzyńskie.....	26
5.2.1 Ogólna charakterystyka gminy.....	26
5.2.2 Zarys historii obszaru.....	28
5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	29
5.2.4 Zabytki archeologiczne.....	33
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	36
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	37
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	38
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	38
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	38
5.5 Dziedzictwo niematerialne.....	43
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	45
6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.....	45
6.2 Analiza Szans i zagrożeń.....	46
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	47

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	48
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	51
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	51
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	52
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.....	52

1. WSTĘP

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2017 - 2020, który został przyjęty uchwałą nr XXXII/219/2017 Rady Gminy Wielopole Skrzyńskie z dnia 24 sierpnia 2017 r. Gmina posiadała również Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012 - 2016 przyjęty uchwałą nr XXVI/138/2012 Rady Gminy Wielopole Skrzyńskie z dnia 14 grudnia 2012 r.

Układ opracowania zasadniczo nie uległ zmianie. Opiera się on na ogólnej charakterystyce zasobu zawartej w poprzednich Programach, został jednak zaktualizowany, uzupełniony oraz poszerzony.

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzące powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów (Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy oraz Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego). Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania Programu. W X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań. Natomiast w rozdziale XI, zaprezentowane zostały realizacje i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*j. t. Dz. U. z 2020 r., poz. 282, ze zm.*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gmina Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*j. t. Dz. U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*j. t. Dz. U. z 2020 poz. 282, ze zm.*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

- f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.
- 2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomości, umieszczeniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajoobrazowych oraz plany ochrony parków krajoobrazowych. 2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

- **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (*j. t. Dz. U. z 2020, poz. 713*), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnosi się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 293, ze zm.*). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 148, ze zm.*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*j. t. Dz. U. z 2020 r., poz. 284, ze zm.*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*j. t. Dz. U. 2020 poz. 55, ze zm.*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*j. t. Dz. U. z 2020 r., poz. 65, ze zm.*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
 - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 194*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*j. t. Dz. U. z 2020 poz. 1057*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (*j. t. Dz. U. z 2020 r. poz. 902*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).
 - Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:
 - „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
 - 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,

- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomości obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (*j. t. Dz. U. z 2019 poz. 1479*). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (*j. t. Dz. U. z 2020 poz. 164*).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1721*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017 r. poz. 928*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2017 r. poz. 1674*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się *Program* połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022¹

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P.2019.808).

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

¹ Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013² oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020³.

Drugim ważnym dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, funkcjonującym na poziomie kraju, jest Narodowa strategia rozwoju kultury z uzupełnieniem na lata 2004-2020. Określa ona działania konieczne do zrealizowania w regionie. Podkreśla przy tym ważność działań na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce. Główne założenia Strategii związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, to m.in.: działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów dzięki wykorzystaniu przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związanego z ochroną i zachowaniem zabytków.

Jednym z instrumentów, za pomocą których realizowane są wspomniane cele Strategii jest "Narodowy Program Kultury. Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020". Podstawą do jego sformułowania jest uznanie dziedzictwa kulturowego za wartość mającą wpływ na rozwój i upowszechnienie kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" określa działania w sferze ochrony zabytków, m.in.: przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami; podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa; poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej; intensyfikacja ochrony; upowszechnienie dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne rekreacyjne i inne cele społeczne; zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020⁴

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. (M.P.2013.378). Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego Priorytet 4.1

²Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013, Ministerstwo Kultury.

³Uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004 – 2020, Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005. Przyjęta 14.06.2005 przez Ministra Kultury.

⁴Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., Warszawa 2013 r.

„Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030⁵

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmocnienia tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie

⁵Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;

11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.1.5 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo⁶

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Wskazuje ona strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego:

Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem,

Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego.

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania:

Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych,

Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych;

Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych,

Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy:

Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych,

Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą uwzględnione działania zawarte w tych dokumentach pośrednio lub bezpośrednio i wpłyną one na wybór zadań, które staną się środkiem do realizacji złożenia programowych Gminy Wielopole Skrzyńskie w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa w Województwie Podkarpackim na lata 2018-2021

Dokumentem dotyczącym w całości problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami regionu, w tym Gminy Wielopole Skrzyńskie jest *Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2018-2021*. Został przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą nr XI/966/18 w dn. 24 września 2018 r.). Znajdujące się tam zapisy kompleksowo podejmują tematykę ochronę każdej kategorii zabytków oraz szeroko rozumianego krajobrazu kulturowego. Ustalenia tam zawarte wynikają z zapisów ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, kreślą główne kierunki i priorytety dla działań związanych z ochroną dziedzictwa.

Priorytet związany z ochroną i świadomym kształtowaniem krajobrazu kulturowego wyznacza następujące kierunki działań:

- ✓ tworzenie parków kulturowych, jako forma ochrony krajobrazu kulturowego;

⁶Strategia Rozwoju Kraju 2020, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa 2012 r.

- ✓ ochrona i opieka nad zabytkami w strategiach rozwoju i planach zagospodarowania przestrzennego;
- ✓ integracja ochrony zabytków z ochroną przyrody;
- ✓ rewitalizacja i rewitalizacja układów urbanistycznych;
- ✓ ochrona układów ruralistycznych;

Powyższe zapisy mają na celu odpowiednie kształtowanie krajobrazu kulturowego poprzez zapobieganie jego degradacji, dbałość o zabytki charakterystyczne dla regionu i rewitalizacja obszarów wartościowych, jednak przekształconych w wyniku działalności człowieka. Wśród kierunków działań wyznaczonych w priorytecie istotne jest wskazanie mówiące o włączeniu ochrony i opieki nad zabytkami w strategię i plany zagospodarowania przestrzennego będące domeną lokalnego samorządu.

Rewitalizacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego województwa to kolejny priorytet uwzględniony w omawianym dokumencie. Zawarto tam wskazania odnoszące się do: ochrony obiektów o szczególnej wartości, zahamowania procesu degradacji zabytków i dążenia do poprawy ich stanu zachowania, wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów szczególnie zagrożonych, tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet związany z badaniem i dokumentacją dziedzictwa kulturowego oraz promocją i edukacją służącym budowaniu tożsamości określa kierunki działań mające przede wszystkim służyć szeroko rozumianemu wykożystaniu zabytków dla potrzeb edukacyjnych i turystycznych oraz zachowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji. Wymienia m.in. następujące działania: rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków, przetwarzanie informacji o zabytkach, działania szkoleniowe, edukacja i promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu, ochrona kultury ludowej, tworzenie tematycznych szlaków turystycznych.

Omawiany dokument w kilku miejscach odnosi się do gminy Wielopole Skrzyńskie. Miejscowość ta wymieniona jest wśród miast i miasteczek, których powstanie można wiązać z lokacją średniowieczną, najczęściej z zakładaniem miast na prawie magdeburskim począwszy od poł. XIV w. W Programie wymienione jest także Muzeum T. Kantora w Wielopolu Skrzyńskim. Wspomniano również o ciekawym zwyczaju wielkanocnym - Emaus. W Wielką Niedzielę zwojuje się dźwiękiem bębna wiemych na modlitwę przed figurą św. Jana Nepomucena stojącą przy tzw. królewskiej drodze. Tam śpiewa się pieśni wielkanocne, a także pieśń o św. Rozalii, orędownicze chroniącej od „morowego powietrza”. Następnie wszyscy udają się na cmentarz choleryczny, na którym leżą ofiary epidemii. Tam odmawia się litanię do wszystkich świętych i modlitwę za zmarłych.

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego

Kolejnym istotnym dokumentem, który będzie miał wpływ na niniejszy program to obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa podkarpackiego, który został uchwalony przez Sejmik Województwa Podkarpackiego w 2002 r. Plan określa główne zasady organizacji przestrzennej województwa, w tym związane z ochroną dóbr kultury.

W dziedzinie gospodarki przestrzennej jednym z priorytetów jest "Turystyka, kultura i ochrona środowiska", gdzie zapisano, iż rozwój kultury i ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jest warunkiem podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego. Służyć temu ma "wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych". W związku z tym konieczne jest prowadzenie "rewitalizacji dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej, jako podstawy tworzenia produktu turystycznego".

W dokumencie tym przyjęto szereg zasad związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, m.in.: ochroną krajobrazu kulturowego i ładu przestrzennego, opieką nad zabytkami, dbaniem o wartości kultury niematerialnej, rozpoznanie i waloryzacją zasobów kulturowych, promocją obszarów nasyconych obiektami zabytkowymi, przeciwdziałaniem działalności mającej negatywny wpływ na obiekty zabytkowe i krajobraz kulturowy.

W Planie zawarto też ustalenia w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, takie jak:

- ✓ Zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i zespołów przestrzennych;
- ✓ Zachowanie i ochrona walorów przestrzeni w tym walorów krajobrazu kulturowego;
- ✓ Zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego;

- ✓ Rozwijanie sieci szlaków kulturowych, jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa;
- ✓ Ochrona pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych.

4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020⁷

Ważnym dokumentem określającym działania gminy w zakresie dziedzictwa kulturowego jest *Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego 2007-2020*. Nadrzędnym celem *Strategii* jest zapewnienie województwu podkarpackiemu partnerskiej i konkurencyjnej pozycji w Polsce i Europie, w oparciu o geograficzne położenie, potencjał demograficzny, tradycje przemysłowe, walory środowiskowe, historyczne i kulturowe.

W części I *Strategii* w rozdziale zatytułowanym „*Diagnoza sektorowo-przestrzenna kształtowania się procesu rozwoju regionu*” w podrozdziale dotyczącym Turystyki i rekreacji wskazano na znaczenie dziedzictwa kulturowego w rozwoju tej dziedziny gospodarki. W tej samej części *Strategii* w podrozdziale dotyczącym *Kapitału społecznego* dokonano oceny i analizy istniejących instytucji i placówek kulturalnych (w tym muzeów), ważnych cyklicznych wydarzeń artystycznych i kulturalnych odbywających się na terenie województwa.

Część II *Strategii*: „*Cele strategiczne, priorytety, kierunki działań i przedsięwzięcia*”, działania odnoszące się w znacznym stopniu do problematyki ochrony i opieki nad zabytkami znalazły się m.in.:

W rozdziale dotyczącym Gospodarki regionu:

- Priorytet 3 - Działania na rzecz podniesienia atrakcyjności regionu dla rozwoju inwestycji.
 - ✓ Kierunek działania 2: *Tworzenie korzystnego klimatu dla inwestorów*, gdzie
- Priorytet 4 - Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.
 - ✓ Kierunek działania 1: *Podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego*,
 - ✓ Kierunek działania 3: *Współpraca i współdziałanie podmiotów i instytucji związanych z turystyką, w tym rozwijanie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz służącego pozyskiwaniu środków z funduszy europejskich i innych zewnętrznych źródeł wspierających bezpośrednio lub pośrednio rozwój turystyki*

W rozdziale dotyczącym Obszarów wiejskich i rolnictwa:

- Priorytet 2 - Odnowa wsi oraz modernizacja przestrzeni wiejskiej .
 - ✓ Kierunek działania 2: *Zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego*

W rozdziale dotyczącym *Ochrony Środowiska* uznano, że celem strategicznym w tej dziedzinie jest poprawa jakości środowiska oraz zachowanie i ochrona zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych:

- Priorytet 4 - Zachowanie oraz ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej,
W rozdziale zatytułowanym *Kapitał społeczny*:
- Priorytet 3 - Rozwój kultury.
 - ✓ Kierunek działania 2: *Kształtowanie kulturowej tożsamości regionalnej*
 - ✓ Kierunek działania 3: *Poprawa jakości środowiska kulturowego*.

W rozdziale dotyczącym *Współpracy międzynarodowej* za cel strategiczny uznano wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochronę wartości przyrodniczo – krajobrazowych.

- Priorytet 2: Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego.
 - ✓ Kierunek działania 1: *Współpraca w zakresie informacji i promocji turystyczno - kulturalnej*,
 - ✓ Kierunek działania 2: *Podjęcie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego* wskazano,

⁷ Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego – Podkarpackie 2010 stanowi aktualizację Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020, Uchwała nr XXXVII/697/13 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 sierpnia 2013 r.

- ✓ Kierunek działania 3: Podejmowanie działań na rzecz rozwoju turystyki.

Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego zakłada szereg działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jak już zostało wyżej wspomniane. Wiele z nich może zostać ujętych w Programie opieki nad zabytkami dla Gminy Wielopole Skrzyńskie, m.in.:

- ✓ Inicjowanie i wspieranie wspólnych projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich prezentujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe (programy edukacyjne, trasy turystyczne, imprezy kulturowe).
- ✓ Popularyzacja i promocja obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie, jako miejsc szczególnie atrakcyjnych turystycznie.
- ✓ Przygotowanie propozycji obiektów, celem wpisania ich do Krajowego Rejestru Zabytków, Gminnej Ewidencji Zabytków czy podjęcie działań służących ich ochronie.
- ✓ Ochrona zabytkowego krajobrazu.
- ✓ Wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów.
- ✓ Publikowanie materiałów dokumentujących i popularyzujących dziedzictwo, a także krajobraz kulturowy.
- ✓ Wymiana doświadczeń i dorobku twórców z różnych kręgów kulturowych.
- ✓ Wymiana i wspólna realizacja wystaw, spektakli, koncertów, prezentacji amatorskiego ruchu artystycznego.
- ✓ Promocja dziedzictwa kulturowego przez wymianę doświadczeń i współpracę za pośrednictwem dzieci i młodzieży ze szkołami na terenie kraju.
- ✓ Wydawanie publikacji dokumentujących poszczególne wydarzenia.
- ✓ Pozyskiwanie środków finansowych na wspólne projekty w zakresie współpracy kulturalnej.

4.2.4 Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014 - 2020⁸

Zakres Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 jest odpowiedzią na wyzwania rozwojowe, określone dla regionu w głównych dokumentach strategicznych i uwzględnia te obszary interwencji, których realizacja przyniesie największe efekty.

Celem głównym Programu jest wzmocnienie i efektywne wykorzystanie gospodarczych i społecznych potencjałów regionu dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju województwa.

W Programie przedstawiono cele i priorytety, dziedzictwa kulturowego dotyczy czwarty - *Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturalnego*.

Typy projektów:

- ✓ Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i roboty budowlane i/lub zakup wyposażenia służące zachowaniu zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturalne regionu.
- ✓ Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i/lub zakup wyposażenia w zakresie zabytkowych muzealiów, starodruków, zabytkowych archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych, w celu ich udostępnienia jako atrakcje kulturalne regionu i zabezpieczenia przed zagrożeniami.
- ✓ Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury służącej udostępnianiu zabytków, znajdującej się wyłącznie w bezpośrednim ich otoczeniu (tylko jako element większego projektu).
- ✓ Rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury instytucji kultury w tym teatrów, bibliotek, ognisk artystycznych, muzeów, domów kultury, galerii sztuki, wraz z bezpośrednim otoczeniem powiązaniem z funkcjonowaniem tych obiektów.
- ✓ Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomych oraz instytucji kultury wraz z otoczeniem na wypadek zagrożeń (tylko jako element większego projektu).
- ✓ Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu udostępniania zabytków oraz instytucji kultury dla osób niepełnosprawnych (tylko jako element większego projektu).

⁸ *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020*, Uchwała nr XXXIII/629/15 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 3 marca 2015 r.

Typy beneficjenta:

- ✓ jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- ✓ podmioty, w których większość udziałów lub akcji posiadają,
- ✓ jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość,
- ✓ prawną, instytucje kultury,
- ✓ organizacje pozarządowe,
- ✓ kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- ✓ porozumienia podmiotów wyżej wymienionych, reprezentowane przez lidera

4.2.5 Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010 - 2020⁹

Program zawiera zarówno syntetyczną charakterystykę zasobu dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych), prezentację działających na terenie województwa muzeów i zgromadzonych w nich zbiorów, z krótkim omówieniem placówek muzealnych, dla których Województwo Podkarpackie jest organizatorem, jak również wyznaczone cele strategiczne, wśród których Ochrona dziedzictwa kulturowego zajmuje ważne miejsce. Wyszczególnione też zostały konkretne działania, które są zbieżne z działaniami Programu opieki. Są to:

1. Rozpoznanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego w celu zgromadzenia informacji na temat cennych pozostałości po wielowiekowej i wielokulturowej historii.
2. Inwentaryzacja i ewidencja zabytków kultury materialnej i niematerialnej regionu.
3. Prowadzenie prac badawczo - naukowych związanych z dziedzictwem kulturowym województwa.
4. Popularyzacja wyników badań i wykorzystanie ich w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym oraz w dziedzinach pokrewnych.
5. Rewaloryzacja materialnego dziedzictwa kulturowego województwa, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków ruchomych i nieruchomych wraz z ich zabytkowym otoczeniem, wyposażenia, wystroju i kolekcji oraz układów urbanistycznych, ruralistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych i parkowych.
6. Podejmowanie działań na rzecz fizycznej ochrony zabytków przed zagrożeniami.
7. Upowszechnianie wiedzy o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego poprzez inicjowanie i realizację programów edukacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych.
8. Budzenie wrażliwości społecznej i kształtowanie postaw odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe województwa i jego przekazanie następnym pokoleniom w niezmięnionej formie.
9. Ochrona tożsamości kulturowej mieszkańców województwa, poprzez położenie nacisku na tolerancję i pozyskiwanie wiedzy na temat różnorodności narodo - etniczno - religijnej charakterystycznej dla terenów obecnego województwa podkarpackiego.
10. Aktywizacja społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przejmowania zabytków i adaptacji ich na cele kulturalne umożliwiające poszanowanie ich pierwotnego charakteru.
11. Inicjowanie i realizacja projektów dotyczących pozamaterialnej sfery dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem działań zmierzających do integracji społeczności regionalnej województwa wokół kultywowania tradycji i popularyzowania odmienności kulturowej województwa.
12. Tworzenie parków kulturowych dla ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej.
13. Udostępnianie dziedzictwa kulturowego województwa poprzez realizację projektów mających na celu powstanie infrastruktury umożliwiającej jego prezentację i promocję, w tym tworzenie szlaków tematycznych obejmujących najcenniejsze i najważniejsze miejsca z punktu widzenia wartości historyczno-kulturowej.

⁹ Program Rozwoju Kultury w Województwie podkarpackim na lata 2010-2020, Uchwała nr XVII/876/10 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 kwietnia 2010 r.

W innych celach strategicznych wskazano też szereg działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym m.in. rozwój muzeów, digitalizacja zbiorów, szereg działań promocyjnych, edukacyjnych i dokumentacyjnych odnoszących się nie tylko do szeroko pojętej kultury, lecz również ściśle w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, a także rozwój turystyki w oparciu o obiekty zabytkowe.

4.2.6 Strategia Rozwoju Powiatu Ropczycko - Sędziszowskiego na lata 2010 - 2020¹⁰

Strategia Rozwoju Powiatu Ropczycko – Sędziszowskiego na lata 2010 – 2020 stanowi efekt ciągłej współpracy Władz Powiatu z przedstawicielami lokalnych środowisk obywatelskich i biznesowych. Efektem tej współpracy stało się opracowanie długoterminowej koncepcji działań Powiatu Ropczycko – Sędziszowskiego. Istotą strategii rozwoju przedkładanej społeczności Powiatu przez liderów lokalnych jest określenie misji i wizji rozwoju, wyznaczenie celów strategicznych i sprecyzowanie działań. Dzięki realizacji zamierzeń strategicznych możliwą stanie się poprawa społecznej, ekonomicznej i przestrzennej spójności Powiatu. Osiągnięcie oczekiwanych efektów rozwojowych uzależnione będzie od współdziałania Władz Powiatu z podmiotami lokalnymi i partnerami zewnętrznymi w trakcie wdrażania zapisów zawartych w strategii rozwoju.

W Strategii wymienionych jest cztery cele nadrzędne:

Cel strategiczny 1: Zwiększenie efektywności gospodarki i rozwoju innowacji,

Cel strategiczny 2: Poprawa jakości życia mieszkańców,

Cel strategiczny 3: Rozwój przestrzeni miejskiej i obszarów wiejskich powiatu,

Cel strategiczny 4: Ochrona środowiska.

Działania odnoszące się w znacznym stopniu do problematyki ochrony i opieki nad zabytkami znalazły się w:

Cel strategiczny 1 Zwiększenie efektywności gospodarki i rozwoju innowacji:

Cel operacyjny 1.2: Zwiększenie atrakcyjności turystycznej powiat

Działania:

1.2.1 Promocja powiatu oraz wspieranie współpracy ponad regionalnej i międzynarodowej,

1.2.2 Poprawa atrakcyjności turystycznej powiatu,

1.2.3 Tworzenie markowych produktów turystycznych i wspieranie działalności okołoturystycznej.

Cel strategiczny 2 Poprawa jakości życia mieszkańców:

Cel operacyjny 2.1: Kreowanie wysokiej jakości kapitału społecznego

Działania

2.1.6 Wspieranie środowisk twórczych i znaczące uczestnictwo w kulturze.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wielopole Skrzyńskie

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania

¹⁰ Strategia Rozwoju Powiatu Ropczycko-Sędziszowskiego na lata 2010-2020, Uchwała nr XXXVII/271/2010 Rady Powiatu Ropczycko-Sędziszowskiego z dnia 31 sierpnia 2010 r.

przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego. W przypadku istotnych zmian uwarunkowań lub dokonania znaczących odstępstw od ustaleń niniejszego Studium, należy przystąpić do kolejnych jego aktualizacji. Między innymi dlatego celowe jest dokonywanie oceny aktualności Studium co najmniej raz w ciągu kadencji Rady Miejskiej, co zresztą wynika także z obowiązujących przepisów.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielopole Skrzyńskie zostało przyjęte Uchwałą Nr XXXIII/191/2002 Rady Gminy w Wielopolu Skrzyńskim z dnia 20 marca 2002 r.

W zał. nr 5 zaprezentowane zostały uwarunkowania wynikające z występowania obiektów i terenów chronionych na podstawie przepisów szczególnych (historyczne i kulturowe). Zostały w nim wymienione obiekty i założenia wpisane do rejestru zabytków, obiekty i założenia wartościowe chronione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz obszary i obiekty zabytkowe proponowane do objęcia ochroną (formy ochrony).

- **STREFA „B” - ochrona zachowanych elementów zabytkowych:**

- ✓ B - 1 obejmuje średniowieczny układ urbanistyczny dawnego miasteczka Wielopole Skrzyńskie. Na obszarze tym ochronie konserwatorskiej podlegałyby zachowane założenie rynkowe z wychodzącymi zeń ulicami, podział działek przyrynkowych, pozostałości dawnych wałów obronnych, istniejąca dawna zabudowa miejska - zarówno murowana jak i drewniana, położona w rynku i przy uliczkach,
- ✓ B - 2 obejmuje teren położony w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowego, drewnianego zespołu kościelnego w Brzezinach objętego strefą A. Na obszarze tym znajdują się obiekty o cechach zabytkowych: budynek dawnej plebani wraz z zabudowaniami gospodarczymi, pozostałości po stawach, starodrzew, ogrodzenie z żywopłotu grabowego – ogrodu plebańskiego, dwa cmentarze parafialne, drewniana kostnica.

- **STREFA „E” - ochrona ekspozycji obiektów zabytkowych**

Strefa ta obejmuje tereny stanowiące zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów i obiektów zabytkowych. Ochrona konserwatorska w tej strefie polega przede wszystkim na zakazie wnoszenia obiektów kubaturowych mogących zniekształcić ekspozycję zespołów zabytkowych.

- ✓ E - 1 ekspozycja zabytkowego parku w Broniszowie od strony południowej, z drogi relacji Wielopole Skrzyńskie – Ropczyce,
- ✓ E - 2 ekspozycja zespołu kościelnego w Brzezinach od strony drogi,
- ✓ E - 3 ekspozycja na Wielopole Skrzyńskie od nowej obwodnicy.

- **STREFA „K” - ochrona krajobrazu kulturowego**

Strefa ta obejmuje obszary bezpośrednio związane z układem historycznym, znajdujące się w jego otoczeniu. Działalność konserwatorska w tej strefie winna zmierzać do zachowania bądź częściowego odtworzenia elementów krajobrazu urządzonego. Dla obszaru gminy wyznaczono strefy K obejmujące tereny krajobrazu kulturowego utworzonego integralnie z interesującym krajobrazem naturalnym powiązanego przeważnie z układem ruralistycznym. Zabrania się lokalizacji na obszarze strefy obiektów o dużej kubaturze, funkcji szkodliwej dla środowiska i dysharmonizujących z tradycyjną zabudową i naturalnym otoczeniem. Nowa zabudowa winna być lokalizowana na historycznie zagospodarowanym terenie, zgodnie z wytycznymi do ochrony układów ruralistycznych (pkt. IV/8 Winna być zachowana naturalna rzeźba terenu z ukształtowanymi jarami, wąwozami, w których często płyną ciekły wodne oraz naturalne zadrzewienie wąwozów i wzdłuż cieków wodnych. Zaleca się zachowanie bez zabudowy naturalnych kompleksów łąk nadrzecznych, stanowiących tereny zalewowe.

- ✓ K - 1 krajobraz kulturowy wsi Broniszów,
- ✓ K - 2 krajobraz kulturowy Wielopola Skrzyńskiego – Konice,
- ✓ K - 3 krajobraz kulturowy Wielopola Skrzyńskiego – Nowa Wieś,
- ✓ K - 4 krajobraz kulturowy Glinika.

- **STREFA „H” - ochrona obszarów historycznego zainwestowania**

Strefa ta obejmuje obszary, na których zachowały się w reliktovej formie fragmenty historycznych założeń planistycznych lub zabudowy. W strefie tej nie postuluje się odtwarzania dawnego układu (z uwagi na jego zachowaną szcztatkową formę), lecz pozostawienie istniejących reliktoów w pierwotnym stanie, ewentualnie wkomponowanie ich – pod nadzorem konserwatorskim - w nową zabudowę.

- ✓ H - 1 obszar historycznego zainwestowania w Brzezinach obejmujący kuźnię, organistówkę, dworzysko i kapliczkę ze św. Janem Nepomucenem,
- ✓ H - 2 obszar historycznego zainwestowania w Nawsiu Góymym – Folwark obejmujący dawne założenie dworskie z połowy XIX w.,
- ✓ H - 3 obszar historycznego zainwestowania w Wielopolu Skrzyńskim.

- **STREFA „U” - ochrona zachowanych układów urbanistycznych**

Układy ruralistyczne obejmują historyczne układy planistyczne wsi. Na obszarach tych nowa zabudowa może być lokalizowana z maksymalnym zachowaniem istniejących już układów działek, bez dalszego ich dzielenia.

Wytyczne do nowej zabudowy oraz remontów istniejącej winny być wydawane przez Gminne służby budowlane. Winny one uwzględniać następujące wymogi konserwatorskie:

- nowe obiekty winny bryłą, wysokością, detalem i kształtem symetrycznych, wysokich dachóów nawiązywać do historycznych rozwiązań architektonicznych, (najwłaściwsze są obiekty parterowe o rzucie wydłużonego prostokąta),

- układ zabudowy na działce winien wynikać z historycznego układu zabudowy wiejskiej,

- zaleca się utrzymanie istniejącej drewnianej zabudowy, kwalifikującej się do zachowania ze względu na stan techniczny, poprzez remont i adaptację dla współczesnych potrzeb, przy zachowaniu ogólnego charakteru architektury obiektu, (tj. bryły, wysokości, kształtu dachu, detalu architektonicznego, niewskazane jest zastosowanie sidingu innego niż drewniany

- podczas remontóów obiektóów dysharmonizujących z historyczną zabudową należy dokonywać ich korekty estetycznej np. poprzez wprowadzenie tradycyjnej formy dachu,

- jako pokrycie dachu należy stosować dachóówkę ceramiczną lub inny materiał imitujący ją formą i kolorem.

Obligatoryjne zastosowanie się do w/w wymogóów, a w szczególności zastosowanie wysokich symetrycznych dachóów krytych odpowiednim materiałem o barwie dachóówki ceramicznej pozwoli w perspektywie parunastu lub kilkudziesięciu lat zaakcentować historyczny układ planistyczny wsi oraz nada estetyczny wygląd tej zabudowie poprzez likwidację szpecącej architektury.

- ✓ U - 1 obszar zachowanego układu urbanistycznego wsi Glinik,
- ✓ U - 2 obszar zachowanego układu urbanistycznego Wielopola Skrzyńskiego - Rzegocin,
- ✓ U - 3 obszar zachowanego układu urbanistycznego Wielopola Skrzyńskiego - Konice.

- **STREFA „OW” - obserwacji archeologicznych**

W strefie tej znajdują się tereny o domniemanym, na podstawie badań lub przekazóów źródłowych, występowaniu reliktoów archeologicznych. Na obszarze tym wszelka działalność inwestycyjna musi być dokonywana pod nadzorem archeologiczno – konserwatorskim. W przypadku prac prowadzonych przez prywatnych inwestoróów istnieje obowiązek zlecenia przez nich sondażowych badań lub nadzoróów archeologicznych.

W załączniku nr 17 zaprezentowane zostały kierunki rozwoju turystyki, kultury rekreacji i sportu.

Kierunki rozwoju turystyki:

- ✓ Turystyka krajoznawcza - związana z historią, walorami urbanistyczno - architektonicznymi, zbiorami muzealnymi i walorami przyrodniczymi,
- ✓ Obsługa turystyki tranzytowej,
- ✓ Rekreacja i zagospodarowanie czasu wolnego mieszkańcóów i turystóów zatrzymujący się na czas dłuższy,
- ✓ Turystyka edukacyjna.

5.1.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wielopole Skrzyńskie

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (zwany również planem miejscowym) to dokument stanowiący podstawę planowania przestrzennego na terenie gminy. Zgodnie z art. 14 ust. 8 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym jest aktem prawa miejscowego. Oznacza to, że ustalenia planu są wiążące dla jednostek samorządu terytorialnego, jak również dla obywateli. Projekt planu miejscowego sporządza się przy udziale społeczeństwa, a po uchwaleniu przez radę gminy podlega on sprawdzeniu przez wojewodę w celu oceny zgodności jego zapisów z prawem. Ustalenia planu miejscowego nie mogą być sprzeczne z polityką przestrzenną określoną w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie obowiązuje 21 Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego. Kwestie dotyczące ochrony zabytków zostały poruszone w:

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego terenu Centrum Gminy i zabudowy mieszkalnej w Wielopolu Skrzyńskim zatwierdzonym przez Radę Gminy Wielopole Skrzyńskie uchwałą Nr XXVIII/134/2005 z dnia 17 sierpnia 2005 r.**

W rozdziale § 3. Ustala się następujące zasady ochrony i kształtowania ład przestrzennego:

- 1) zachowanie oraz odtworzenie historycznego układu urbanistycznego Wielopola Skrzyńskiego w zakresie: lokalizacji placu rynkowego oraz przywrócenia jego funkcji, rozplanowania sieci ulic oraz pierzei przyrynkowych,
- 2) zagospodarowanie oraz zabudowa na działkach budowlanych w sposób nawiązujący do istniejącej zabytkowej zabudowy, w szczególności w zakresie: wysokości okapu, nachylenia połaci dachowych, wysokości budynku oraz nawiązania detalem architektonicznym, z zachowaniem ustaleń szczegółowych niniejszej uchwały,
- 3) nakaz dostosowania obiektów dysharmonizujących z otoczeniem do istniejącej zabytkowej zabudowy, poprzez przebudowę w zakresie wysokości budynku, geometrii dachu oraz detalu architektonicznego, z zachowaniem ustaleń szczegółowych niniejszej uchwały,
- 4) dopuszcza się wprowadzanie współczesnych rozwiązań architektonicznych w zakresie projektowanych budynków z zachowaniem ustaleń szczegółowych niniejszej uchwały.

W rozdziale § 4.

1.1. Przy zagospodarowaniu terenów objętych granicami planu należy uwzględnić uwarunkowania, wynikające z:

- 1) występowania stanowiska archeologicznego, na terenie którego obowiązuje nakaz prowadzenia wszelkich prac budowlanych z zachowaniem warunków konserwatorskich dotyczących zabytków archeologicznych,
- 2) występowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków (nr rej. A – 1040 z dnia 10 sierpnia 1979 r. i nr rej. A – 28 z dnia 21 września 2000 r.),
- 3) występowania obiektów wpisanych do wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, dla których obowiązuje nakaz prowadzenia wszelkich prac budowlanych z zachowaniem warunków konserwatorskich dotyczących w szczególności utrzymania zabytku w stanie pozwalającym na utrzymanie jego wartości kulturowej,

1.2. Przy zagospodarowaniu terenów objętych granicami planu należy uwzględnić wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej:

- 1) strefę „A” – pełnej ochrony konserwatorskiej, w której obowiązuje:
 - a) nakaz zachowania istniejących obiektów zabytkowych,
 - b) zakaz wprowadzania nowej zabudowy w granicach terenu, oznaczonego na rysunku planu symbolem Uk, z dopuszczeniem przebudowy, odbudowy i remontów zabytków zgodnie z ustaleniami planu,
- 2) strefę „B” – ochrony zachowanych elementów zabytkowych, w której obowiązuje:
 - a) nakaz zachowania istniejących obiektów zabytkowych, z dopuszczeniem przeniesienia, w szczególnych przypadkach, zabudowy drewnianej wpisanej do wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,

- b) nakaz dostosowania nowej zabudowy do obiektów zabytkowych w zakresie skali, bryły, detalu architektonicznego, zgodnie z ustaleniami planu dla poszczególnych terenów,
 - c) nakaz przebudowy obiektów dyszharmonizujących z otoczeniem zgodnie z ustaleniami planu,
- 3) strefę „E” – ochrony ekspozycji obiektów zabytkowych, w której obowiązuje:
 - a) zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych,
 - b) zakaz sadzenia drzew i krzewów,
 - c) zakaz lokalizacji reklam,
 - 4) strefę „W” – reliktywów archeologicznych, w której obowiązuje:
 - a) nakaz zagospodarowania zgodnego z ustaleniami planu w zakresie poszczególnych terenów,
 - b) dopuszczenie konserwacji zachowanych fragmentów zabytkowych, ich ekspozycji w terenie lub zaznaczenia ich śladów zgodnie z przepisami szczególnymi w tym zakresie,
 - c) nakaz prowadzenia wszelkich prac budowlanych z zachowaniem warunków konserwatorskich dotyczących zabytków archeologicznych,
 - 5) strefę „OW” – obserwacji archeologicznej, w której obowiązuje nakaz prowadzenia wszelkich prac budowlanych z zachowaniem warunków konserwatorskich dotyczących zabytków archeologicznych,
 - 6) strefę „K” – ochrony krajobrazu kulturowego, w której obowiązuje:
 - a) zakaz wprowadzania w krajobraz naturalny obiektów dyszharmonizujących z otoczeniem, z uwzględnieniem ustaleń niniejszej uchwały,
 - b) nakaz zachowania naturalnego ukształtowania terenu z dopuszczeniem zmian niezbędnych dla zagospodarowania terenów zgodnego z ustaleniami planu.

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego w gminie Wielopole Skrzyńskie zatwierdzonym przez Radę Gminy Wielopole Skrzyńskie uchwałą Nr XXXV/198/2002 z dnia 24 czerwca 2002 r.**

W rozdziale § 2. Ustalenia ogólne dla terenów objętymi planami.

2.1. Na terenach objętych planami obowiązują uwarunkowania w zagospodarowaniu terenu wynikające z położenia w:

- 1) w granicach otuliny Czarnorzeckiego - Strzyżowskiego Parku Krajobrazowego - tereny planów Nr 4/02 i 5/02 - zachowanie zasad zagospodarowania określonych w rozporządzeniu Nr 1 1/93 Wojewody Rzeszowskiego z dnia 16 marca 1993 r. w sprawie utworzenia Czarnorzecko- Strzyżowskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Województwa Rzeszowskiego Nr 3 poz. 35),
- 2) w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowego kościoła objętego szczególną ochroną konserwatorską - plan Nr 1/02,

W rozdziale § 3. Ustala się następujące przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu w granicach poszczególnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego terenów położonych we wsi Wielopole Skrzyńskie.

3. 1. Plan Nr 1/02 przedstawiony w załącznikach graficznych nr 1 i nr 14 do uchwały.

- 1) Przedmiotem ustaleń planu jest teren działki nr ewid. 1927/2 i cz. działek nr ewid. 1923/2, 1927/4, 1924 o łącznej powierzchni około 0,09 ha położony we wsi Wielopole Skrzyńskie w sąsiedztwie kościoła i zabudowy przyrynkowej.
- 2) W granicach planu ustala się następujące przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu:
 - a) teren oznaczony symbolem UP przeznacza się pod usługi publiczne,
 - b) istniejący na terenie UP obiekt należy adaptować na budynek szkolny,
 - c) dopuszcza się zmianę funkcji obiektu w ramach usług publicznych,
 - d) w zagospodarowaniu terenu i kształtowaniu zabudowy obowiązuje uwzględnienie warunków określonych przepisami szczególnymi w zakresie ochrony dóbr kultury w związku z położeniem w strefie konserwatorskiej,
 - e) dopuszcza się rozbudowę i przebudowę obiektu, z zachowaniem jego wysokości nie przekraczającej 2 kondygnacji oraz kształtu i pokrycia dachu określonych w §2ust. 3 pkt 1 lit. bid.

- f) dostępność komunikacyjna bezpośrednio z drogi powiatowej lub poprzez drogi wewnętrzne graniczące z terenem UP,
- g) w granicach terenu zapewnić miejsca postojowe dla samochodów osobowych w ilości niezbędnej dla obsługi obiektu,
- h) teren ogrodzić ogrodzeniem trwałym,
- i) w granicach terenu dopuszcza się przebieg istniejących i projektowanych sieci infrastruktury technicznej z zachowaniem przepisów szczególnych w tym zakresie,
- j) pozostałe zasady jak w ustaleniach ogólnych w § 2.

5.1.3 Strategia Rozwoju Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2015 - 2020

Strategia Rozwoju Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 20145- 2020 została przyjęta Uchwałą Rady Gminy Wielopole Skrzyńskie Nr XIX/108/2016 z dnia 24 maja 2016 r.

Działania odnoszące się w znacznym stopniu do problematyki ochrony i opieki nad zabytkami znalazły się m.in. w Przedsięwzięcia III: Poprawa jakości oświaty i kultury na terenie gminy Wielopole Skrzyńskie:

Cel strategiczny: Poprawa jakości infrastruktury kulturalno – oświatowej oraz podjęcie działań sprzyjających rozwojowi kultury wśród mieszkańców.

Cel szczegółowy:

- 1) Rozwój i modernizacja infrastruktury oświatowo – kulturowej. Systematyczna modernizacja placówek dydaktycznych, rozbudowa i wyposażenie obiektów sportowych, modernizacja i wyposażenie ośrodków kultury,
- 1) Zwiększenie dostępu do kultury jako sposobu spędzania wolnego czasu:
 - organizacja imprez kulturalno-turystycznych jako sposób spędzania wolnego czasu,
 - udostępnianie obiektów kulturalnych społeczności lokalnej,
 - inspirowanie działań mających na celu poszerzenie zakresu działalności miejscowych domów kultury,
- 2) Wyrównanie szans w kształceniu, oraz stworzenie optymalnych warunków kształcenia dla dzieci i młodzieży:
 - zwiększenie dostępu do nauki języków obcych,
 - zachęcenie młodzieży do udziału w życiu społecznym i publicznym gminy,
 - rozszerzenie pozalekcyjnej oferty zajęć dla dzieci i młodzieży,
 - współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu wykorzystania szansy na sfinansowanie zajęć pozalekcyjnych.

5.2 Ogólna charakterystyka zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Wielopole Skrzyńskie

5.2.1 Ogólna charakterystyka gminy

Gmina Wielopole Skrzyńskie położona jest w środkowo - zachodniej części województwa podkarpackiego, w powiecie ropczycko-sędziszowskim. Powiat ten o powierzchni 549 km² zamieszkuje 74 515 tys. mieszkańców.

Gmina Wielopole Skrzyńskie zajmuje powierzchnię 93,55 km² i zamieszkuje ją 8 391 tys. mieszkańców. Stanowi ona 17% powierzchni powiatu. Sąsiaduje z 9 gminami: od wschodu z gminą Czudec, od zachodu z gminą Brzostek, od południa z gminą Strzyżów, Wiśniowa i Frysztak, natomiast od północy z gminą Dębica, Ropczyce, Sędziszów Małopolski i Iwierzyce. W skład gminy oprócz Wielopola Skrzyńskiego wchodzi następujące miejscowości: Broniszów, Brzeziny, Glinik i Nawsie. Przez gminę przebiega droga krajowa nr 986 relacji Tuszyna - Ropczyce - Wiśniowa.

Gmina Wielopole Skrzyńskie położona jest geograficznie w Prowincji Karpat i Podkarpacia, Podprowincji Zewnętrznych Karpat Zachodnich. Płd. - zach. krańce gminy znajdują się w obszarze Czarnorzecko-Strzyżowskiego Parku Krajobrazowego. Obszar gminy charakteryzuje się bardzo urozmaiconą rzeźbą terenu, który tworzy szereg wąskich wzgórz (do wysokości 534 m. n.p.m.), porożcinanych doliną rzeki Wielopolki i jej licznymi dopływami.

Zasadniczym typem krajobrazu gminy jest ukształtowany historycznie krajobraz rolniczy. Odznacza się on barwną mozaiką upraw rolnych, łąk, pastwisk i zadrzewień śródpolnych. Dobre warunki glebowe sprzyjają rozwojowi rolnictwa.

Teren gminy położony jest w górnej części dorzecza Wielopolki - prawego dopływu Wisłoki. Wielopolka ma długość 57,4 km, z czego 13 km przebiega przez teren gminy. Zarówno ta rzeka, jak i jej dopływy: Liwek, Brzezinka, Malanka i Broniszowianka mają charakter rzek górskich. Najwyżej położone rejon gminy, zajmują większe kompleksy leśne. Na terenie gminy przeważa zielenie nieurzędzona w postaci lasów w większości jodłowo-bukowo-grabowych, dębowych i trześniowych. Rozległe obszary zielone wraz z ciekawą rzeźbą terenu stanowią o niepowtarzalnym krajobrazie gminy, wartym zagospodarowania turystycznego lub agroturystycznego.

Pod względem morfologicznym gmina Wielopole Skrzyńskie wg Kondrackiego leży w obrębie makroregionu fizjograficznego Pogórza Środkowobeskidzkiego w obrębiemезoregionu Pogórza Strzyżowskiego. Region ten tworzy jednolite, urozmaicone krajobrazowo płaty Płaskowyrzu o wysokości 300-500 m., lokalnie wyższe, które tworzą pas wzgórz i kotlin śródgórskich, oddzielone dolinami o głębokości 150-200 m.

W gminie Wielopole Skrzyńskie licznie występują twory przyrody spełniające kryteria uznawania za pomnik przyrody. Na skraju wsi Broniszów, przy drodze uwagę zwraca wzgórze z resztkami pięknego niegdyś parku krajobrazowego. Choć mocno przetrzebiony, zachował walory widokowe. Ocalało też kilka lip i dębów. Wśród nich ochronie pomnikowej podlegają: lipa szerokolistna (2 egzemplarze), lipa drobnolistna (1 egzemplarz), dąb szypułkowy (2 egzemplarze). Na szczególną uwagę zasługuje lipa szerokolistna o imponujących rozmiarach. Jej obwód na wysokości 1,3 m wynosi 785 cm, a wysokość 26 m. Jest to najgrubsza i najstarsza lipa w gminie, której wiek szacuje się na około 400 lat. Wraz z całym parkiem podlega Krakowskiej Akademii Ekonomicznej w Krakowie, która jest wiecznym użytkownikiem.

Nie bez znaczenia jest również bogata historia gminy Wielopole Skrzyńskie. W tym regionie w miejscowości Broniszów urodził się prof. dr Karol Olszewski - chemik, fizyk, odkrywca ciekłego tlenu i azotu; doc. Franciszek Kotowski urodzony w Brzezinach - twórca szybowca wyczynowego „Mucha” oraz „Rekin”; w Gliniku urodził się dr Jerzy Żuławski - dramaturg, poeta, powieściopisarz, eseista; zaś z samego Wielopola Skrzyńskiego pochodzi Tadeusz Kantor - malarz, dramaturg, scenograf i reżyser.

Ryc. 1. Położenie Gminy Wielopole Skrzyńskie (źródło: www.wielopole.eu).

5.2.2 Zarys historii obszaru ¹¹

Broniszów

Miejscowość graniczy od północy z gminą Ropczyce, rozciąga się wzdłuż drogi lokalnej i potoku Broniszowianka będącego dopływem Wielopolki.

Dokumenty z 1488 r. wymieniają Broniszów jako wieś przyległą do Wielopola. Po 1578 r. Broniszów wykupiła rodzina Kłęczyńskich. Kataster gruntów z 1535 r. pozwala dokładnie opisać Broniszów, zawarto w nim notkę, iż działała we wsi karczma, młyn oraz będący prywatną własnością folwark. W późniejszym okresie właścicielami były rodziny Gruszczyńskich, Sieradzkich, Herów, Kupków. W 1918 r. majątek na mocy spadku przeszedł na własność Jerzego Fiericha - profesora UJ w Krakowie, który był właścicielem aż do roku 1944. Stąd też w czasie okupacji w dworze broniszowskim ukrywali się profesorowie UJ. W 1944 r. na mocy reformy rolnej majątek dworski został rozparcelowany, ziemie otrzymali rolnicy z Broniszowa, Niedźwiady, a nawet Ropczyc. Wspomnieć należy, iż w Broniszowie urodził się sławny uczonek i chemik Karol Olszewski.

Broniszów zachował układ przestrzenny z końca XIII w., charakter zabytkowy posiadają dwie drewniane zagrody z początku XX w. Na zachodnim skraju wsi Broniszów przetrwał stary park podworski, założony w XVIII w., a rozbudowany na przełomie XIX i XX w. Blisko parku znajdują się pozostałości po zespole dworskim. Obecnie wdowa po ostatnim właścicielu Jerzym Fierichu, w wyniku starań, odzyskała teren podworski i przekazała go Akademii Ekonomicznej w Krakowie.

Brzeziny

Brzeziny położone są w zachodniej części gminy, w dolinie rzeki Brzezinki. Założkiem wsi był przysiółek Baj, niegdyś - Boj, gdzie w 1266 r. rozegrała się bitwa pomiędzy rycerstwem polskim a rusko-tatarsko-litewskimi oddziałami. W 1353 r. Kazimierz Wielki nadał wieś wraz z innymi dobrami Gorajskim. W 1497 r. właścicielem był Stanisław Rokosz, którego herb „Ostoja” umieszczony jest na zabytkowej chrzcielnicy w kościele parafialnym w Brzezinach. Szczególnie tragiczny przebieg miała we wsi rabacja w 1846 r. Zbuntowani chłopcy zamordowali 10 osób.

Parafia w Brzezinach powstała w drugiej połowie XIV w. Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja poświęcono w 1501 r. Na wyposażenie kościoła składa się szereg cennych obiektów. W Brzezinach znajduje się zespół dworski, w którego skład wchodzi: drewniany dwór (obecnie przeniesiony do Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej), częściowo murowany z XVIII w., park oraz drewniana stajnia z 1905 r. Niedaleko miejsca gdzie stał dwór znajduje się drewniany spichlerz dworski z ok. 1900 r. o konstrukcji zrębowej. Zespół dworski jest bardzo mocno zdewastowany. Na jego terenie stoi drewniany krzyż, ufundowany na pamiątkę 50. rocznicy powstania styczniowego.

Glinik

Pierwszy źródłowy zapis dotyczący Glinika pochodzi z 1282 r. Około XV w. Glinik jako część dzierżawy ropczyckiej wchodził w skład dóbr królewskich. Dzierżawcami Glinika byli m.in. Czyżewski - starosta krakowski, Świerczowski - kasztelan krakowski, Jan Tarnowski - hetman wielki koronny. W Gliniku istniał folwark, w którym w 1874 r. urodził się znany poeta i pisarz Jerzy Żuławski. W latach 1870 - 1876 we wsi działał tzw. spichlerz zsykowy, w którym bogaci rolnicy gromadzili zboże, które z kolei wiosną pożyczali biedni i oddawali z nawiązką po żniwach. Zebrane w ten sposób ziarno sprzedawano, a pieniądze przeznaczano na zorganizowanie we wsi szkoły. W 1982 r. została utworzona parafia w Gliniku, który dotychczas należał do parafii Łączki Kucharskie. W latach 80-tych XX w. wybudowano kościół p.w. Maksymiliana Kolbe. Na uwagę zasługuje zabytkowa kapliczka, wzniesiona ok. 1860 r., prostokątna, z kamienia, z rzeźbą ludową Chrystusa Ukrzyżowanego.

Nawsie

Wschodnią część gminy zajmuje miejscowość Nawsie, składająca się z Nawsia Górnego i Dolnego. Najwyższym wzniesieniem wsi jest Kamieniec (414 m n.p.m.). Pierwsze wzmianki o Nawsiu pochodzą z 1604 r. Istniejący folwark w Nawsiu Górnym przy granicy z Zawadką wchodził w skład majątku Wielopola. Ostatnim właścicielem majątku był Wojciechowski, który sprzedał go w 1908 r. W 1933 r. ustawa samorządowa włączyła Nawsie do gminy Wielopole Skrzyńskie,

¹¹ na podstawie: Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wielopole SKrzyńskie na lata 2017-2020.

a w 1983 r. Nawsie zostało odłączone od parafii w Wielopolu. Przy znacznym udziale parafian powstała we wsi nowa świątynia p.w. św. Andrzeja Boboli. Dwór w Nawsiu został zapewne wzniesiony ok. połowy XIX w. przy folwarku Skrzyńskich. W przysiółku Radaj znajduje się drewniana kuźnia, częściowo oszalowana, z zachowanym kompletem narzędzi. We wsi zachowała się również zabudowa drewniana oraz liczne kapliczki i krzyże przydrożne.

Wielopole Skrzyńskie

Osada w Wielopolu istniała już w XI w., prowadziła przez nią droga handlowa z Sandomierza w kierunku przełęczy karpackich na Węgry. Przypuszczalnie na Straszowej Górze powstał we wczesnym średniowieczu gród obronny, a później obok rozwinęła się osada. Prawa miejskie wieś otrzymała około 1348 r. jako Furtsenberg i utraciła w okresie międzywojennym. O awansie do grona miast zadecydowało położenie Wielopola na drodze handlowej z Sandomierza przez Ropczyce, doliną Wielopolki, w kierunku przełęczy karpackich na Węgry. Sprzyjało to rozwojowi rzemiosła (kowalstwo, kołodziejstwo, szewstwo) oraz bazy bezpiecznego postoju. W 1580 r. na dobrach plebańskich właściciel Wielopola Kasper Maciejowski wybudował zamek o cechach renesansowych (rozebrany w 1907 r.). W XIX w. wzniesiono w południowo - zachodnim narożniku rynku synagogę (w tym okresie Żydzi stanowili połowę mieszkańców Wielopola). Upadek miasta nastąpił w wyniku kolejnych wojen, epidemii, ruchów społecznych (rzeź galicyjska), pożarów i rabacji.

Do obiektów godnych zainteresowania należą:

- ✓ Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, wzniesiony po roku 1654, o charakterze barokowym, murowany,
- ✓ Ośrodek Dokumentacji i Historii Regionu - Muzeum Tadeusza Kantora, mieszczący się w starej plebanii z XIX w., gdzie urodził się i mieszkał Tadeusz Kantor (1915 – 1990 r.), malarz, dramaturg, scenograf i reżyser,
- ✓ Kapliczka św. Floriana i Sebastiana stojąca na rynku z początku XIX w.,
- ✓ Liczne drewniane domy z XIX w.,
- ✓ Pozostałości po fortyfikacjach i obwarowaniach miejskich,
- ✓ Cmentarze znajdujące się wokół Wielopola stanowiący ważny element krajobrazu kulturowego.

5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie krajobrazu kulturowego, którym jest „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Na zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Wielopole Skrzyńskie składają się obiekty stanowiące świadectwo minionej epoki oraz posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową, w tym zabytki nieruchome, zabytki ruchome, stanowiska archeologiczne. Ocalałe, znaczące elementy krajobrazu kulturowego, stanowią o pamięci historycznej, tożsamej dla regionu. W tym znaczeniu stanowi on przedmiot ochrony, której formy określają w różnym stopniu cztery ustawy, a mianowicie:

1. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
2. ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
3. ustawa o ochronie przyrody,
4. ustawa prawo ochrony środowiska.

Region, w którym leży gmina Wielopole Skrzyńskie charakteryzuje się wysokimi walorami krajobrazowymi, urozmaiconą rzeźbą terenu, wieloma zabytkami wartymi zobaczenia. Obszary zabudowane zajmują zaledwie kilka procent powierzchni gminy. Dominuje zabudowa mieszkaniowa zagrodowa ale także występuje zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna wolnostojąca nie związana z produkcją rolną, głównie we wsi Wielopole Skrzyńskie oraz kamieniczki mieszkaniowo - usługowe w pierzejach przyrynkowych. Występuje również zabudowa usługowa, komercyjna i publiczna, produkcyjna, magazynowa, gospodarcza, infrastrukturalna. Tereny zabudowane to także tereny dróg oraz tereny infrastruktury technicznej. Na terenach poszczególnych wsi istniejąca zabudowa zlokalizowana jest różnorodnie. W przewadze skupiona jest wzdłuż ciągów ulicznych we wsiach: Nawsie, Wielopole Skrzyńskie, Broniszow i Glinik, a szeroko rozproszona we wsi Brzeziny.

Na obszarze gminy głównie wśród zabudowy mieszkaniowej istnieje wiele przykładów tradycyjnej dla tych okolic architektury. Architektura nowszej zabudowy jest raczej uniwersalna, podobna do tego typu zabudowy na terenie całego kraju, trudno w niej doszukać się indywidualnych elementów.

Śród licznych zabytków tego regionu na uwagę zasługują:

- ✓ zespół kościoła parafialnego w Brzezinach - kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa z 2 poł. XV w.,
- ✓ zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Wielopolu Skrzyńskim (kościół z 1654 r., dzwonnica z początku XIX w., znajduje się w nim m.in. Chrzcielnica z 1800 r. oraz obraz Matki Bożej Rożańcowej wykonany w XVIII w.),
- ✓ plebania z 1880 r. - dom rodzinny Tadeusza Kantora, obecnie Ośrodek Dokumentacji i Historii Regionu - Muzeum T. Kantora (obok Kościoła Parafialnego w Wielopolu Skrzyńskim),
- ✓ pozostałości parku dworskiego w Broniszowie,
- ✓ zespół dworski w Brzezinach (dwór z 1 poł. XIX w., spichlerz drewniany z 1900 r., stajenia drewniana z 1905 r., park podworski z XIX w.),
- ✓ zabytkowe kapliczki przydrożne,
- ✓ domy, zagrody, spichlerze i kuźnie.

➤ **Obiekty sakralne**

Grupę zabytków sakralnych na terenie gminy Wielopole Skrzyńskie tworzą:

Brzeziny. Zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Mikołaja Bpa (kościół - nr rejestru A-348 z dnia 23.09.1936 r., 25.05.1954 r., dzwonnica, ogrodzenie, ślady fosy ziemnej, starodrzew, plebania - nr rejestru A-349 z dnia 27 kwietnia 2009 r., spichlerz, stodoła). Kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa w Brzezinach jest orientowany, wzniesiony w konstrukcji zrębowej, na dębowej podwalinie. Ściany oszalowane deskami w układzie pionowym. Pierwotnie zbudowany w tradycji późnogotyckiej, składał się z prezbiterium na rzucie prostokąta zamkniętego od wsch. trójbocznie i szerszej nawy na rzucie zbliżonym do kwadratu. Do prezbiterium przylegała od płn. zakrystia na rzucie wydłużonego prostokąta. Obecnie, po przebudowie z 1933 r. kościół posiada rzut krzyża. Prezbiterium i nawa zostały rozsunięte i wbudowano ramię poprzeczne - transept. Do prezbiterium od płn. i płd. przylegają zakrystia i składzik na rzutach prostokątów. Nawa otoczona jest z trzech stron podcieniami. Prezbiterium i nawa nakryte są dachem dwuspadowym, jednokalenicowym, z sześcioboczną wieżyczką na sygnaturkę. Partie nawy nad zaskrzynieniami posiadają dachy pulpitarne. Transept, o ścianach równych wysokością ścianom prezbiterium i nawy, nakryty jest dwuspadowym dachem nieznacznie niższym od dachu kościoła. Zakrystia, składzik i podcienia wokół nawy kryją dachy pulpitarne. Nad prezbiterium i częściowo nad nawą zachowała się wieżba dachowa w typie storczykowym z wzdłużnym usztywnieniem. W ścianie wschodniej prezbiterium zachowało się (zabite w 1933 r.) okno o wykroju ostrołukowym. Wnętrze nakryte jest stropem płaskim, w nawie z zaskrzynieniami wspartymi na trzech parach kolumn. Ściana tęczowa posiada wykroj prostokątny. Chór muzyczny XVIII-wieczny, rokokowy, z silnie wysuniętą częścią środkową i parapetem o wklęsło-wypukłym rzucie, wsparty jest na czterech kolumnach.

Wnętrze kościoła ozdobione jest dekoracją malarską. W nawie zachowały się fragmenty malowanych krzyży konsekracyjnych, tzw. zacheuszy z ok. 1500 r. Bogata, późnorennesansowa figuralno-ornamentalna dekoracja malarska z 1 poł. XVI w. pokrywa ściany i strop prezbiterium oraz ściany nawy. Składają się nań m.in. przedstawienia z Nowego Testamentu, cykl scen z życia św. Mikołaja, sceny męczeństwa świętych, a na stropie prezbiterium ślady podziałów kasetonowych.

Do cennych elementów wyposażenia kościoła należą:

- ✓ kamienna chrzcielnica z 1497 r., w kształcie kielicha z ośmioboczną czarą zdobioną arkadkami z trzykrotnie wykutym herbem Ostoja,
- ✓ płaskorzeźba ze sceną Oplakiwania Chrystusa z 1 ćw. XVI w., o wyraźnych wpływach twórczości Wita Stwosza, wykonana zapewne przez rzeźbiarza krakowskiego,
- ✓ barokowy prospekt organowy z XVII w.,
- ✓ ołtarz główny w stylu późnobarokowym z 1700 r.,
- ✓ ołtarze boczne w stylu rokokowym z lat 1774-77,
- ✓ ambona rokokowa z 1768 r.

Parafia w Brzezinach erygowana została w 2 poł. XIV w., dzięki fundacji rycerskiej rodu Helwigów. Kościół wzniesiony został najprawdopodobniej w 2 poł. XV w. z inicjatywy Stanisława Rokosza herbu Ostoja, ówczesnego właściciela wsi. Kościół wzmiankowany jest w 1470 r. Konsekracja kościoła nastąpiła w 1501 r. Zgodnie ze średniowieczną tradycją otwory okienne znajdowały się jedynie od strony płd. (poza jednym oknem o ostrołukowym wykroju we wsch. ścianie prezbiterium), a do kościoła prowadziły dwa wejścia: od zach. i płd. W 1 poł. XVII w. kościół ozdobiono figuralno-ornamentalną polichromią (rekonstruowaną częściowo w latach 50. XX w.), a w 1 ćw. XVIII w. ufundowano nowe elementy wyposażenia świątyni (m.in. ołtarz główny). W czasach nowożytnych budowla otoczona została sobotami, wzniesiono wieżyczkę na sygnaturkę i wolnostojącą wieżę-dzwonnicę. Kościół został gruntownie przebudowany w latach 1772-1777 z inicjatywy proboszcza Józefa Kazimierza Szalickiego (m.in. do nawy dobudowano wówczas obszerny babiniec, ufundowano też nowe elementy wyposażenia - cztery ołtarze boczne). W XIX i pocz. XX w. świątynię wielokrotnie poddawano remontom bieżącym (m.in. wymieniając pokrycie dachów z gontu na blachę). W 1933 r. kościół rozbudowano według proj. architekta Wacława Krzyżanowskiego. Prezbiterium i nawę rozsunęto wbudowując pomiędzy nimi transept. Budowla zyskała w ten sposób rzut krzyża. Nawa obudowana została szerokim podcieniem, ściany z zewnątrz oszalowano.

Na zach. od kościoła parafialnego położona jest plebania elewacją frontową skierowaną na wsch. Zbudowana w 1906 r., murowana z cegły otynkowana, na cokole z nieregularnych ciosów kamiennych, parterowa, podpiwniczona w części płn. (piwnice ceglano-kamienne sklepione odcinkowo). Dach dwuspadowy pokryty blachą. W elewacji frontowej, na osi środkowej, drewniany ganek zamknięty trójkątnym, odeskowanym pionowo szczytem z dekoracyjną wycinanką, ozdobionym ukośnymi belkami. Gank przykryty dachem dwuspadowym. W elewacji frontowej i tylnej okna dwuskrzydłowe, czterokwaterowe, zamknięte łukiem odcinkowym z nadprożem wykonanym w nieotynkowanej cegle. W elewacji tylnej od pn. - zach. niezabytkowy ganek. Plebania stanowi obiekt o znacznych walorach artystycznych i historycznych uzupełniając zespół kościoła parafialnego.

Wielopole Skrzyńskie. Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP (kościół - nr rejestru A-1034 z dnia 10.08.1979 r., dzwonnica - nr rejestru A-1479 z dnia 7 września 2017 r., ogrodzenie, plebania). Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP w Wielopolu Skrzyńskim usytuowany jest w zach. narożu rynku. Wzniesiony po 1678 r. z fundacji ks. Macieja Kłosińskiego, kanonika sandomierskiego. Konsekrowany w 1685 r. przez bpa Mikołaja Oborskiego, Biskupa Krakowskiego. Do najważniejszych zabytków znajdujących się w kościele można zaliczyć: żelazne drzwi w wejściu do prezbiterium od zakrystii pochodzące z przełomu XV i XVII wieku, dwa ołtarze boczne z XVII wieku. W tym kościele 15 grudnia 1983 roku odbyła się prezentacja spektaklu "Wielopole, Wielopole" - Tadeusza Kantora. Usytuowana obok kościoła dzwonnica typu arkadowego stanowiąca element ogrodzenia, z początku XIX w. oraz ogrodzenie kościelne na kamiennym podmurowaniu, podzielone na przęsła z początku XX w.

Stara plebania (kanturówka), wzniesiona w 1880 r. - miejsce urodzenia Tadeusza Marii Kantora (1915-1990), sławy polskiej kultury i nauki. T. Kantor spędził w niej pierwsze lata życia wyrastając w klimacie dwuwyznaniowej kultury Wielopola (w okresie międzywojennym ponad połowę mieszkańców Wielopola stanowili Żydzi). W budynku znajduje się obecnie Ośrodek Dokumentacji i Historii Regionu - muzeum Tadeusza Kantora.

➤ **Założenia dworsko-parkowe**

Broniszów. Pozostałości zespołu dworskiego (figura NMP Niepokalanie Poczętej, pozostałości parku, piwnica, dwa stawy)

Po prawej stronie drogi Wiśniowa - Ropczyce, między Glinikiem i Łączkami Kucharskimi, na stromym wzgórzu, widnieją resztki parku krajobrazowego. Część drzewostanu wycięto, ostały się jednak pomnikowe dęby i lipy, mogące zaświadczyć o XVIII-wiecznym rodowodzie parku. U podnóża wzniesienia pozostały ślady stawów dworskich (teraz bagnista łączka zarośnięta łożyną, pomiędzy którą prześwitują oczka wodne). W płd. części parku, w otoczeniu starodrzewu, stał niewielki dworek. Prowadziła do niego aleja dojazdowa od strony Łączek Kucharskich. Wzniesiony prawdopodobnie na przełomie XVIII i XIX w., był parterową, murowaną budowlą, nakrytą

czterospadowym dachem, otwartą na ogród przeszkloną werandą. Wejście do dworku ocieniał drewniany ganek. Gładkie ściany dzielił rytm prostokątnych, wielokwaterowych okien. Powyżej dworu, na trawiastym stoku odnaleźć można zarisy umocnień ziemnych, wskazujących na istnienie w tym miejscu starszego dworu obronnego, a może nawet średniowiecznego gródka.

Na początku XIX w. dwór w Broniszowie należał do Gruszczyńskich. Około 1840 r. dziedzic Broniszowa, z powodu podeszłego wieku i utraty wzroku, zrezygnował z samodzielnego prowadzenia gospodarstwa i oddał je w dzierżawę Janowi Olszewskiemu. W 1846 r. wybuchła rabacja galicyjska. Do Broniszowa dotarła ta sama wataha, która dokonała rzezi w Brzezinach i Wielopolu. Jan Olszewski tymczasem uciekał zaśnieżoną drogą przez wieś. Na zakręcie sanie przechyliły się, zawiniątko z dzieckiem wypadło w zaspę. Nawet tego nie zauważył. Ścigającym go chłopom pomógł przypadek. W poprzek drogi leżało przewrócone przez wicherę czy może ścięte specjalnie, grube drzewo. Sanie zatrzymały się, odwrotu nie było. Chłopi dopadli Olszewskiego, wyciągnęli go z san i zamordowali. Zabili również trzech oficjalistów dworskich i ekonomę Padzińskiego. Niedługo potem, idące drogą kobiety usłyszały kwilenie dziecka. Mały Karolek, opatulony poduszką, leżał w śniegu. Nie odniósł żadnych obrażeń. Kobiety oddały go matce. W ten cudowny sposób ocalał Karol Olszewski (1846-1915), późniejszy uczony, chemik i fizyk, profesor UJ. W 1883 r., wraz z Wróblewskim, dokonał pierwszego na świecie skroplenia tlenu i azotu z powietrza atmosferycznego. W 1895 r. skroplił argon oraz ustalił ciśnienie i temperaturę, w której może nastąpić skroplenie wodoru.

W okresie międzywojennym dwór w Broniszowie należał do Jerzego Fiericha, ekonomisty, badacza przeszłości regionu, działacza społecznego. W czasie okupacji dwór Fierichów był punktem kontaktowym AK. W 1944 r. majątek broniszowski został rozparcelowany. Wyłączono z niego dwór i park czyli tzw. resztówkę. Obiekt, kompletnie ogołocony, pozbawiony opieki, popadł w ruinę, w końcu został rozebrany. O zwrot parku starała się bezskutecznie wdowa po Jerzym Fierichu. Dwór nikt już nie przywróci do życia, park znajduje się pod ochroną.

Brzeziny. Zespół dworski (dwór, spichlerz, park) nr rejestru A-983 z dnia 04.10.1976 r. Prawdopodobnie w XVI w. zbudowano w Brzezinach dwór. Można sądzić, że miał charakter obronny i został zburzony bądź rozebrany pod koniec XVIII w. Na początku XIX w. właściciele wsi - Morscy wzniesli rodową siedzibę - drewniany dworek, usytuowany na skraju Brzeziny, na wzgórzu, otoczony parkiem krajobrazowym. Stosownie do skromnych możliwości finansowych Morskich, powstał parterowy, podpiwniczony obiekt z czterospadowym dachem i gankiem w elewacji frontowej. Choć niezbyt okazały, miał w sobie niepowtarzalny klimat i urok ziemiańskiego gniazda. Takich dworców było w Galicji wiele, ocalały tylko nieliczne.

Dwór przetrwał szczęśliwie obie wojny światowe. Remontowany po rabacji, następnie w 1905 r., w latach 1936-1939 otrzymał nowe posadzki. Wtedy też podmurowano częściowo ściany zewnętrzne. Reforma rolna w 1944 r. była początkiem jego upadku. Doraźnie wykorzystywany i remontowany popadł w ruinę. Obecnie został przeniesiony do Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej.

➤ **Budownictwo mieszkalne i gospodarcze**

Obiekty mieszkalne i gospodarcze Gminy Wielopole Skrzyńskie ujęte w gminnej ewidencji zabytków pochodzą z końca XIX oraz z pocz. XX w. Wśród dawnej zabudowy na terenie gminy, zdecydowanie przeważają obiekty drewniane, rzadziej murowane (głównie w Wielopolu Skrzyńskim), jednokondygnacyjne, na planie prostokąta, szalowane, z dachem dwuspadowym, niekiedy naczulkowym, czasami występuje ganek. W niektórych budynkach występują dekoracyjnie opracowane szczyty okien. Występują także domy odbiegające od tradycyjnego budownictwa wiejskiego, charakteryzujące się znacznie większym programem budowlanym. Posiadają one znacznie większe gabaryty, użytkowe poddasza, facjaty, wystawki, balkony. Do budynków gospodarczych zaliczane są drewniane stodoły, spichlerze oraz murowane piwnice zagłębione w ziemi, datowane podobnie jak budynki mieszkalne.

Budynki mieszkalne i gospodarcze prezentują różny stan zachowania i są najbardziej podatne na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz problemy finansowe. Budynki te mogą ulec zatarciu np. poprzez niewłaściwą wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, połaci dachowej, poprzez ocieplenie budynku, otynkowanie budynku oraz wszelkiego

rodzaju dobudówki. Domy są zazwyczaj jednokondygnacyjne, trójosiowe z wejściem w osi drugiej. Niejednokrotnym problemem budynków mieszkalnych są próchniejące bale, czy nieszczelna połączona dachowa, tym bardziej, że na części budynków występuje eternit. Niezbędna jest jego wymiana ze względu na szkodliwe oddziaływanie zdrowotne.

➤ **Kapliczki i figury przydrożne**

Na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie występuje wiele kapliczek i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu dębickiego, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasżający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi przy mostach, a bardziej osobiste przed domami.

W Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wielopole Skrzyńskie łącznie jest 30 takich obiektów. Przeważnie murowane, rzadziej drewniane, stanowią w większości własność prywatną, stawiane były zazwyczaj w 2 poł. XIX w. lub pocz. XX w. Wyjątek stanowi figura św. Jana Nepomucena w Wielopolu Skrzyńskim z XVIII w.

W większości są to kapliczki domkowe z wewnętrznym pomieszczeniem na modlitwę. Występują także kapliczki słupowe (4 obiekty), skrzynkowe na niskim słupie (2 obiekty) lub na drzewie (1 obiekt) oraz figury na postumencie: figura św. Jana Nepomucena oraz dwie figury św. Matki Bożej Niepokalanie Poczętej.

Do jednych z ciekawszych należy kapliczka p.w. Niepokalanej Marii Panny w Brzezinach (nr rejestru A-1636 z dnia 17.10.2019 r.). Domkowa, na rzucie prostokąta, drewniana, zrębowa, szalowana w dolnej partii poziomo, powyżej pionowo, malowana, kryta dachem trójspadowym, pokryta blachą łączoną na felc (pierwotnie gontem). Szczyt odeskowany pionowo, odcięty daszkiem okapowym. Ściany zwieńczone gzymsem z deski, poniżej obiegająca nadwieszona koronka wycięta w formie lilijek. Dwa otwory okienne w bocznych ścianach i otwór wejściowy prostokątne, zamknięte łukiem odcinkowym. Kapliczka jest typowym przykładem domkowych, ludowych kaplic przydrożnych z końca XIX w. w pld. - wsch. Polsce. Kapliczka jest świadectwem potrzeb religijnych i kulturowych mieszkańców Brzezin. Posiada wartość historyczną i artystyczną, jest ważnym akcentem w krajobrazie wsi. Wyposażenie kaplicy, zachowane w swojej niezmienniej formie od lat 50. XX w. zostało w 2013 r. objęte ewidencją zabytków ruchomych województwa podkarpackiego oraz zostało objęte wpisem do rejestru zabytków ruchomych - rjestr nr B-944 z dnia 25.06.2019 r.

➤ **Pozostałe obiekty**

Do pozostałych zabytkowych obiektów występujących na terenie Gminy należą m.in. drewniane kuźnie (3 obiekty: Brzeziny, Nawsie, Wielopole Skrzyńskie) pochodzące z pocz. XX w. oraz młyny (4 obiekty: 1 drewniany w Gliniku z 1936 r. oraz 3 murowane z końca XIX w. w Wielopolu Skrzyńskim).

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie w ewidencji zabytków znajduje się 138 stanowisk archeologicznych. Obszar gminy znajduje się na 8 obszarach AZP: 104-71, 104-72, 104-73, 105-71, 105-72, 105-73, 106-71, 106-72. Na sześciu z nich występują stanowiska archeologiczne. Stanowiska są różnie datowane, głównie są to ślady osadnicze/punkty osadnicze (130 stanowisk) oraz osady (7 stanowisk). Do stanowisk archeologicznych zaliczona jest także zabudowa miejska Wielopola Skrzyńskiego datowana na okres od 1348 r. do okresu międzywojennego.

Zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Wielopole Skrzyńskie przedstawia poniższa tabelka.

Tabela 1. Stanowiska archeologiczne znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wielopole Skrzyńskie.

ID	Miejscowość i nr stanowiska	Obszar AZP i nr stanowiska	Nr działki	Funkcja	Chronologia
1	Broniszów 1	104-72/1	stanowisko zlokalizowane w pobliżu	śląd osadniczy	kultura ceramiki sznurowej
2	Broniszów 2	104-72/3/3	393	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu, kultura nieokreślona
3	Broniszów 3	104-72/4	765	śląd osadniczy	kultura przeworska
4	Broniszów 4	104-72/5	767/1	śląd osadniczy	epoka kamienia
5	Broniszów 5	104-72/6	1232/2	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
6	Broniszów 6	104-72/7	1399/2	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
7	Broniszów 7	104-72/8	1270/3	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
8	Broniszów 8	104-72/9	639/1, 640	śląd osadniczy	neolit
9	Brzeziny 1	106-72/18	4010/1	śląd osadniczy	epoka kamienia
10	Brzeziny 2	106-72/19	2944	śląd osadniczy	neolit lub wczesna epoka brązu
11	Brzeziny 3	106-72/20	2854	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
12	Brzeziny 4	106-72/21	2849, 2850, 2852, 2846, 2847	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych? neolit lub wczesna epoka brązu
13	Brzeziny 5	106-72/22	2838	śląd osadniczy	neolit
14	Brzeziny 6	106-72/23	2832	śląd osadniczy	epoka kamienia
15	Brzeziny 7	106-72/24	3378, 3389, 3390, 3391	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
16	Brzeziny 8	106-72/25	3362	śląd osadniczy	Neolit lub wczesna epoka brązu
17	Brzeziny 9	106-72/26	3314/2, 3316	śląd osadniczy	epoka kamienia lub wczesna epoka brązu, kultura pucharów lejkowatych? kultura przeworska?
18	Brzeziny 10	106-72/27	3787-3789, 3290/4, 6, 3291/3	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych, neolit lub wczesna epoka brązu, kultura nieokreślona
19	Brzeziny 11	106-72/28	3237/1	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
20	Brzeziny 12	106-72/29	3189	śląd osadniczy	epoka kamienia lub epoka brązu
21	Brzeziny 13	106-72/30	3171	śląd osadniczy	neolit
22	Brzeziny 14	106-72/31	2651/2, 2652/2	śląd osadniczy	neolit?
23	Brzeziny 15	106-72/32	2656/2	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
24	Brzeziny 16	106-72/33	2457/1, /2, 2459, 2469, 2462/2, 2463/1, /2	śląd osadniczy	epoka kamienia lub wczesna epoka brązu, kultura pucharów lejkowatych
25	Brzeziny 17	105-72/30	832/4, 834	punkt osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
26	Brzeziny 18	105-72/31	1099	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
27	Brzeziny 19	105-72/32	1794/1, 3, 5	punkt osadniczy śląd osadniczy	neolit? Późne średniowiecze
28	Brzeziny 20	105-72/33	1804	śląd osadniczy, śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu, kultura nieokreślona
29	Brzeziny 21	105-72/34	1540	śląd osadniczy	kultura przeworska
30	Brzeziny 22	105-72/35	723/1	punkt osadniczy	kultura ceramiki sznurowej?
31	Brzeziny 23	105-72/36	779	śląd osadniczy, śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu, kultura przeworska
32	Brzeziny 24	105-72/37	1149	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
33	Brzeziny 25	105-72/38	1353, cz. 1337	śląd osadniczy, śląd osadniczy	epoka kamienia kultura nieokreślona
34	Brzeziny 26	105-72/39	978	śląd osadniczy	epoka kamienia-epoka brązu
35	Brzeziny 27	105-72/40	823/1	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
36	Brzeziny 28	105-72/41	485/5	punkt osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
37	Brzeziny 29	105-72/42	593	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
38	Brzeziny 30	105-72/43	3065	śląd osadniczy	neolit
39	Brzeziny 31	105-72/44	3217	śląd osadniczy	epoka kamienia-epoka brązu
40	Brzeziny 32	105-72/45	3285/3	śląd osadniczy	epoka kamienia-epoka brązu
41	Brzeziny 33	105-72/46	3632/2	punkt osadniczy	wczesna epoka brązu?
42	Brzeziny 34	105-72/47	1621/2	śląd osadniczy, śląd osadniczy	wczesna epoka brązu późne średniowiecze
43	Brzeziny 35	105-72/48	3567	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych?

44	Brzeziny 36	105-71/53	2274/1	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
45	Brzeziny 37	105-71/54	2268	śląd osadniczy, śląd osadniczy	kultura ceramiki sznurowej, wczesna epoka brązu
46	Brzeziny 38	105-71/55	2260	osada	kultura pucharów lejkowatych
47	Brzeziny 39	105-71/56	2258/1	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
48	Brzeziny 40	105-71/57	2108/7	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
49	Brzeziny 41	105-71/58	2108/4	osada	wczesne średniowiecze
50	Brzeziny 42	105-71/59	2127	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
51	Brzeziny 43	105-71/60	1965	osada	późna faza wczesnego średniowiecza
52	Brzeziny 44	105-71/61	1986	śląd osadniczy, śląd osadniczy	wczesna epoka brązu kultura nieokreślona
53	Brzeziny 45	105-71/62	396	osada	późne średniowiecze
54	Brzeziny 46	105-71/63	376/1	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
55	Brzeziny 47	105-71/64	316/1, 317/3	śląd osadniczy, śląd osadniczy	neolit kultura nieokreślona
56	Brzeziny 48	105-71/65	280/1	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych?
57	Brzeziny 49	105-71/66	57-59	punkt osadniczy	neolit
58	Brzeziny 50	105-71/67	55	śląd osadniczy	neolit
59	Brzeziny 51	105-71/68	189	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
60	Brzeziny 52	105-71/77	2510	śląd osadniczy	mezolit
61	Brzeziny 54	105-71/8	2355/6, 2356/9 2356/11	punkt osadniczy	neolit
62	Brzeziny 54	105-71/9	2363/5	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
63	Glinik 1	105-72/20	885, 888	punkt osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
64	Glinik 2	105-72/21	2180	punkt osadniczy	wczesna epoka brązu
65	Glinik 3	105-72/22	2233	śląd osadniczy	epoka kamienia-epoka brązu
66	Glinik 4	105-72/23	2669/3	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
67	Glinik 5	105-72/24	2313, 2315, 2314, cz. 2316, 2317	osada	neolit
68	Glinik 6	104-72/10	2942, 2951	śląd osadniczy, śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu kultura nieokreślona
69	Glinik 7	104-72/11	2930	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
70	Glinik 8	104-72/12	2902	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
71	Glinik 9	104-72/13	2856/2	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
72	Glinik 10	104-72/14	2784/2	punkt osadniczy	neolit-wczesna epoka brązu
73	Glinik 11	104-72/15	2668	punkt osadniczy	wczesny neolit
74	Glinik 12	104-72/16	1664	śląd osadniczy, śląd osadniczy	neolit-wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze?
75	Glinik 13	104-72/17	1664	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
76	Glinik 14	104-72/18	485/4	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
77	Glinik 15	104-72/19	159	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
78	Glinik 16	104-72/20	174	śląd osadniczy, śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu kultura nieokreślona
79	Glinik 17	104-72/21	88/1	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
80	Glinik 18	104-72/22	95	śląd osadniczy, śląd osadniczy	kultura przeworska kultura nieokreślona
81	Glinik 19	104-72/23	95	śląd osadniczy osada	epoka kamienia-wczesna epoka brązu kultura nieokreślona
82	Glinik 20	104-72/24	18	punkt osadniczy	neolit
83	Glinik 21	104-72/25	53/1, 53/2	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
84	Nawsie 1	105-72/9	5013/2	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
85	Nawsie 2	104-73/28	287	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
86	Nawsie 3	104-73/29	774/4	punkt osadniczy	neolit?
87	Nawsie 4	104-73/30	818	śląd osadniczy	grupa tarnobrzeska
88	Nawsie 5	105-73/4	5517	śląd osadniczy	neolit/wczesna epoka brązu
89	Nawsie 6	105-73/5	3389, 3390	śląd osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Neolit wczesna epoka brązu późne średniowiecze
90	Nawsie 7	105-73/6	3479	śląd osadniczy	XIV-XV w.
91	Nawsie 8	105-73/7	3333	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
92	Nawsie 9	105-73/8	3358	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
93	Nawsie 10	105-73/9	3728	śląd osadniczy, śląd osadniczy	wczesna epoka brązu późne średniowiecze
94	Nawsie 11	105-73/10	3805, 3803	punkt osadniczy	kultura nieokreślona
95	Nawsie 12	105-73/11	3870	śląd osadniczy	epoka kamienia

96	Nawsie 13	105-73/12	3980	śląd osadniczy	neolit
97	Nawsie 14	105-73/13	4219	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
98	Nawsie 15	105-73/14	4697	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
99	Nawsie 16	105-73/15	4643	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
100	Nawsie 17	105-73/16	4627	punkt osadniczy	wczesna epoka brązu
101	Nawsie 18	105-73/17	1759	śląd osadniczy śląd osadniczy	kultura nieokreślona późne średniowiecze
102	Nawsie 19	105-73/18	2054, 2055	punkt osadniczy	wczesna epoka brązu
103	Nawsie 20	105-73/19	2114, 2115	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	wczesna epoka brązu kultura przeworska kultura nieokreślona
104	Nawsie 21	105-73/20	2151, 2152	śląd osadniczy punkt osadniczy	kultura nieokreślona późne średniowiecze
105	Nawsie 22	105-73/21	2169	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
106	Nawsie 23	105-73/22	1624	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
107	Nawsie 24	105-73/23	1607	punkt osadniczy śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych późne średniowiecze
108	Nawsie 25	105-73/24	1610, 1611	punkt osadniczy	kultura lendzielsko - polgarska
109	Nawsie 26	105-73/25	1524	punkt osadniczy	wczesna epoka brązu
110	Nawsie 27	105-73/26	976	śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
111	Nawsie 28	105-73/27	881	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
112	Nawsie 29	105-73/28	6123/5	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
113	Nawsie 30	105-73/29	286, 294	śląd osadniczy śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych wczesna epoka brązu
114	Nawsie 31	105-73/30	281	śląd osadniczy	neolit-wczesna epoka brązu
115	Nawsie 32	105-73/31	388, ew. 307	punkt osadniczy	wczesna epoka brązu
116	Nawsie33	105-73/32	395	śląd osadniczy	neolit-wczesna epoka brązu
117	Nawsie 34	105-73/33	442	śląd osadniczy	epoka kamienia
118	Nawsie 35	105-73/34	1686	punkt osadniczy	wczesna epoka brązu
119	Nawsie 36	105-73/35	2726/2	śląd osadniczy	kultura przeworska?
120	Nawsie 37	105-73/36	2785/2	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu?
121	Nawsie 38	105-73/37	3138, 3136/2	śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka kamienia-wczesna epoka brązu kultura przeworska
122	Nawsie 39	105-73/38	3200	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
123	Wielopole Skrzyńskie 1	105-72/1	zabudowa miejska	miasto	od 1348 r. do okresu międzywojennego
124	Wielopole Skrzyńskie 4	105-72/4	2545	śląd osadniczy	epoka kamienia-epoka brązu
125	Wielopole Skrzyńskie 5	105-72/5	2252	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
126	Wielopole Skrzyńskie 6	105-72/6	3766	punkt osadniczy	Neolit lub wczesna epoka brązu
127	Wielopole Skrzyńskie 7	105-72/7	3953	śląd osadniczy śląd osadniczy	Neolit lub wczesna epoka brązu kultura nieokreślona
128	Wielopole Skrzyńskie 8	105-72/8	3490	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
129	Wielopole Skrzyńskie 9	105-72/9	2172	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
130	Wielopole Skrzyńskie 10	105-72/10	517/1	śląd osadniczy	późne średniowiecze
131	Wielopole Skrzyńskie 11	105-72/11	486	punkt osadniczy śląd osadniczy	epoka kamienia lub wczesna epoka brązu kultura nieokreślona
132	Wielopole Skrzyńskie 12	105-72/12	1374/1	punkt osadniczy	kultura łużycka?
133	Wielopole Skrzyńskie 13	105-72/13	1366	śląd osadniczy śląd osadniczy	kultura nieokreślona średniowiecze
134	Wielopole Skrzyńskie 14	105-72/14	805/1	śląd osadniczy śląd osadniczy	wczesna epoka brązu kultura nieokreślona
135	Wielopole Skrzyńskie 15	105-72/15	769/1	śląd osadniczy	mezolit?
136	Wielopole Skrzyńskie 16	105-72/16	945, 946, 955	osada	kultura pucharów lejkowatych
137	Wielopole Skrzyńskie 17	105-72/17	703	śląd osadniczy	kultura nieokreślona
138	Wielopole Skrzyńskie 18	105-72/18	358	punkt osadniczy	kultura przeworska?

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Wielopole Skrzyńskie funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo, którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie obiektów nieruchomych z terenu Gminy Wielopole Skrzyńskie wpisanych do rejestru zabytków w podziale na poszczególne miejscowości.

Tabela 2. Zabytki nieruchome Gminy Wielopole Skrzyńskie wpisane do rejestru zabytków.

Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru
Broniszów	Pozostałości parku dworskiego, XVIII-XIX w.	A-1225 z dnia 22.01.1991 r.
Brzeziny	Zespół kościoła parafialnego p.w. Mikołaja Bpa: - kościół, k. XV w. - dzwonnica, XVII w.	A-348 z dnia 23.09.1936 r., 25.05.1954 r.
Brzeziny	Zespół kościoła parafialnego p.w. Mikołaja Bpa: - plebania, XIX w. - 1914 r.	A-349 z dnia 27.04.2009 r.
Brzeziny	Zespół dworski: - dwór, XVIII/pocz. XIX w. (przeniesiony do Muzeum kultury Ludowej w Kolbuszowej) - spichlerz, l. 20 XX w. - pozostałości parku, XIX w.	A-983 z dnia 04.10.1976 r.
Brzeziny	Kaplica p.w. Niepokalanej Marii Panny	A-1636 z dnia 17.10.2019 r.
Wielopole Skrzyńskie	Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP - kościół, po 1678 r.	A-1035 z dnia 10.08.1979 r.
Wielopole Skrzyńskie	Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP - dzwonnica	A-1479 z dnia 07.09.2017 r.

Wielopole Skrzyńskie	Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP - plebania, 1880 r.	A-28 z dnia 21.09.2000 r.
Wielopole Skrzyńskie	Kapliczka p.w. Św. Floriana i Sebastiana	1478 z dnia 07.09.2017 r.

5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki ruchome gminy Wielopole Skrzyńskie stanowią wyposażenie obiektów wpisanych do Rejestru zabytków i są to:

- Brzeziny, kościół (92 elementy), nr B-439 z dnia 26.10.2011 r.
- Brzeziny, kościół (46 elementów), nr B-273 z dnia 16.02.2009 r.
- Brzeziny, kościół (2 konfesjonały), nr B-961 z dnia 13.01.2020 r.
- Brzeziny, wyposażenie i wystrój kapliczki przydrożnej pw. Niepokalanej Marii Panny, nr B-944 z dnia 25.06.2019 r.
- Broniszów, dwie figury, nr B-561 z dnia 04.02.2012 r.
- Wielopole Skrzyńskie, dawna plebania, nr B-105 z dnia 11.08.2004 r.
- Wielopole Skrzyńskie, kościół, nr B-709 z dnia 27.04.2015 r.
- Wielopole Skrzyńskie, cmentarz, nr B-789 z dnia 20.09.2016 r.

5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie nie występują stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające

rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*t. j.: Dz. U. 2019. 1886*).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowania Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ) Gminy Wielopole Skrzyńskie zawiera obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa podkarpackiego oraz obiekty znajdujące się na kartach adresowych GEZ (nie figurujące w rejestrze), a także stanowiska archeologiczne z terenu gminy. Ewidencja ta jest podstawą do sporządzenia *Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie*. Gminna Ewidencja Zabytków zawiera łącznie 275 obiektów: 137 zabytków nieruchomości oraz 138 stanowisk archeologicznych.

Zabytki zawarte w GEZ to przede wszystkim budynki mieszkalne i gospodarcze, kapliczki, zespoły dworskie oraz zespoły kościołów parafialnych. Zachowane obiekty pochodzą najczęściej z II połowy XIX w. oraz z I połowy XX w. Spośród obiektów zabytkowych na obszarze gminy najlepiej zachowane są kościoły. W bardzo dobrym bądź dobrym stanie jest również większość występujących na terenie gminy kapliczek. Wymagają one jednak bieżących prac konserwatorskich i pielęgnacyjnych, w tym dbania o zachowanie ekspozycji. Tradycyjna zabudowa drewniana (w tym zagrodowa) w większości przypadków jest w złym stanie. Części drewnianych budynków mieszkalnych i gospodarczych bez szybkiego podjęcia prac remontowych zagraża postępujące niszczenie.

Zestawienie obiektów nieruchomości w GEZ z terenu Gminy Wielopole Skrzyńskie przedstawia poniższa tabelka.

Tabela 3. Zabytki nieruchomości znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wielopole Skrzyńskie.

ID	Miejscowość	Obiekt	Adres	Materiał	Datowanie	Rejestr zabytków
1	Broniszów	Układ przestrzenny wsi	-	-	k. XIV	-
2	Broniszów	Kapliczka	obok nr 72	mur.	XIX (XX) ?	-
3	Broniszów	Kapliczka	obok nr 187	mur.	XIX/XX	-
4	Broniszów	Kapliczka	przys. Zalesie	mur.	3 ćw. XIX w.	-
5	Broniszów	Krzyż z kapliczką szafkową	obok nr 87	drewn.	1950	-
6	Broniszów	Szkoła	obok domu nr 199	drewn.	1928	-
7	Broniszów	Pozostałości zespołu dworskiego-figura NMP Niepokalanie Poczętej	przy drodze głównej na Ropczyce	bet.	XX	-
8	Broniszów	Pozostałości zespołu dworskiego - pozostałości parku	przy drodze głównej	-	XIX	A-1225 22.05.1991
9	Broniszów	Pozostałości zespołu dworskiego - piwnica	pozostałości po parku dworskim	mur.	zap. k. XIX	-
10	Broniszów	Pozostałości zespołu dworskiego - dwa stawy	pozostałości po parku dworskim	-	XX w.	-
11	Broniszów	Zagroda - dom	nr 116	drewn.	l. 20 XX	-
12	Broniszów	Zagroda - piwnica	nr 116	mur.	l. 20 XX	-
13	Broniszów	Zagroda - dom	nr 118	drewn.	1922	-
14	Broniszów	Zagroda - stajnia ze stodołą	nr 118	drewn.	1922	-
15	Broniszów	Zagroda - dom	nr 186	drewn.	l. 30 XX	-
16	Broniszów	Zagroda - spichlerz	nr 186	drewn.	l. 30 XX	-
17	Brzeziny	Układ przestrzenny wsi przysiółkowej	-	-	XIV- pocz. XX	-
18	Brzeziny	Zespół kościoł par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - kościół	Nr 619	drewn.	k. XV	A-348 23.09.1936 25.05.1954

19	Brzeziny	Zespół kościoła par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - dzwonnica	obok kościoła parafialnego	drewn.	XVII (?)	A-348 23.09.1936 25.05.1954
20	Brzeziny	Zespół kościoła par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - ogrodzenie	wokół kościoła parafialnego	drewn.	XVIII	-
21	Brzeziny	Zespół kościoła par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - ślady fosy ziemnej	obok kościoła parafialnego	-	XVII (?)	-
22	Brzeziny	Zespół kościoła par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - starodrzew	wokół kościoła parafialnego	-	XVII	-
23	Brzeziny	Zespół kościoła par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - plebania	obok kościoła parafialnego	mur.	XIX-1914	A-349 27.04.2009
24	Brzeziny	Zespół kościoła par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - spichlerz		drewn.	XIX	-
25	Brzeziny	Zespół kościoła par. p.w. Św. Mikołaja Bpa - stodoła	wokół kościoła parafialnego	drewn.	XIX	-
26	Brzeziny	Kapliczka p.w. NMP	przy starej drodze	drewn.	przed 1846	A-1636 17.10.2019
27	Brzeziny	Kapliczka p.w. Św. Jana Nepomucena	przy drodze do Małej i do przys. Baj	mur.	po poł. XIX	-
28	Brzeziny	Kapliczka p.w. Św. Jana Nepomucena	w "Rynku", dworska, obok nr 605	mur./kam.	1882	-
29	Brzeziny	Kapliczka słupowa	w "Rynku", obok nr 78	kam.	1890	-
30	Brzeziny	Kapliczka	w przys. Zalas (pod lasem), obok nr 202	drewn.	1922	-
31	Brzeziny	Kapliczka	obok nr 392 - dział Nowa Wieś	mur.	XIX/XX	-
32	Brzeziny	Kapliczka	przy starej drodze, obok nr 574	mur.	ok. poł. XIX	-
33	Brzeziny	Kapliczka	w przys. Zalesie, obok nr 185	mur.	1885	-
34	Brzeziny	Zespół dworski - dwór (przeniesiony do Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej)	w przys. Berdechów	drewn. - mur.	XVIII/pocz. XIX	A-983 04.10.1976
35	Brzeziny	Zespół dworski - spichlerz		drewn.	l. 20 XX	A-983 04.10.1976
36	Brzeziny	Zespół dworski - pozostałości parku	wokół dworu	-	XIX	A-983 04.10.1976
37	Brzeziny	Zagroda - dom	nr 180	drewn.	1904	-
38	Brzeziny	Zagroda - stodoła	nr 180	drewn.	1910	-
39	Brzeziny	Zagroda - dom	nr 181	drewn.	1904	-
40	Brzeziny	Zagroda - stodoła	nr 181	drewn.	k. XIX	-
41	Brzeziny	Zagroda - bróg	nr 181	drewn.	ok. 1960	-
42	Brzeziny	Zagroda - dom	nr 246, przys. Baj	drewn.	1891	-
43	Brzeziny	Zagroda - stodoła	nr 246, przys. Baj	drewn.	1891	-
44	Brzeziny	Zagroda - dom	nr 290	drewn.	1920	-
45	Brzeziny	Zagroda - stodoła	nr 290	drewn.	1925	-
46	Brzeziny	Zagroda - dom	nr 296	drewn.	1912	-
47	Brzeziny	Zagroda - stodoła	nr 296	drewn.	1924	-
48	Brzeziny	Zagroda - piwnica	nr 296	mur. - kam.	1925	-
49	Brzeziny	Dom	nr 77	drewn.	pocz. XX	-
50	Brzeziny	Kuźnia	nr 77	drewn.		-
51	Brzeziny	Dom	nr 161	drewn.	1 poł. XIX	-
52	Brzeziny	Dom	nr 246	drewn.	pocz. XX	-
53	Brzeziny	Dom	nr 247	drewn.	1927	-
54	Brzeziny	Dom	nr 547	drewn.	1942	-

55	Brzeziny	Piwnica podworska	nr 607	kam. - ziem.	XVIII (?)	-
56	Glinik	Kapliczka	obok nr 22 (d. nr 4)	mur.	4 ćw. XIX	-
57	Glinik	Kapliczka	przy starej drodze z Wielopola do Ropczyc	mur.	1 poł. XIX	-
58	Glinik	Kapliczka	obok nr 199 (d. nr 119)	mur.	-	-
59	Glinik	Kapliczka	naprzecin nr 327	mur.	1925	-
60	Glinik	Kapliczka	obok nr 302a	mur.	4 ćw. XIX	-
61	Glinik	Kapliczka	obok nr 386	mur.	XIX/XX	-
62	Glinik	Kapliczka	w przyś. Łysa Góra, plac szkolny	mur.	4 ćw. XIX	-
63	Glinik	Krzyż z pasyjką	obok nr 26	drewn.	pocz. XX	-
64	Glinik	Kapliczka	w przyś. Lipowiec, w pobliżu domu nr 360	mur.	k. XIX	-
65	Glinik	Kapliczka słupowa	obok nr 111	kam.	1906	-
66	Glinik	Dom	nr 27	drewn.	1921	-
67	Glinik	Dom	nr 33	drewn.	XX	-
68	Glinik	Dom	nr 64	drewn.	k. XIX	-
69	Glinik	Dom	nr 85, bok 152	drewn.	1935	-
70	Glinik	Dom	nr 310, przyś. Lipowiec	drewn.	l. 30 XX	-
71	Glinik	Dom	nr 311	drewn.	l. 30 XX	-
72	Glinik	Dom	nr 313	drewn.	XX	-
73	Glinik	Dom	nr 346, przyś. Lipowiec	drewn.	l. 30 XX	-
74	Glinik	Młyn	obok nr 116	drewn.	1936	-
75	Nawsie	Rzadcówka	on. Domu nr 216	mur.	po 1849	-
76	Nawsie	Zagroda - dom	nr 208	drewn.	k. XIX	-
77	Nawsie	Zagroda - stodoła	nr 208	drewn.	k. XIX	-
78	Nawsie	Dom	nr 18	drewn.	1903	-
79	Nawsie	Dom	nr 29	drewn.	k. XIX	-
80	Nawsie	Dom	nr 41	drewn.	1910	-
81	Nawsie	Dom	nr 59	drewn.	1909	-
82	Nawsie	Dom	nr 77	drewn.	k. XIX	-
83	Nawsie	Dom	nr 102	drewn.	1927	-
84	Nawsie	Dom	nr 131	drewn.	1938	-
85	Nawsie	Dom	nr 138	drewn.	XX	-
86	Nawsie	Dom	nr 217	drewn.	1941	-
87	Nawsie	Kuźnia		drewn.	1928	-
88	Wielopole Skrzyńskie	Układ urbanistyczny	-	-	ok. 1380 - pocz. XX	-
89	Wielopole Skrzyńskie	Relikty fortyfikacji miejskiej	-	ziemn.	zap. XVI	-
90	Wielopole Skrzyńskie	Pozostałości fortyfikacji miejskiej	-	ziemn.	XV, XVIII	-
91	Wielopole Skrzyńskie	Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP - kościół	nr 242	mur.	po 1678	A-1034, 10.08.1979
92	Wielopole Skrzyńskie	Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP - dzwonnica	obok kościoła parafialnego	mur.	pocz. XIX	A-1479 07.09.2017
93	Wielopole Skrzyńskie	Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP - ogrodzenie	wokół kościoła parafialnego	mur. - żel.	poł. XX	-
94	Wielopole Skrzyńskie	Zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP - plebania		mur.	1880	A-28, 21.09.2000
95	Wielopole Skrzyńskie	starodrzew koło kościoła	Centrum-Rynek	-	XX w.	-
96	Wielopole Skrzyńskie	Kapliczka p.w. Św. Floriana i Sebastiana	w Ryнку	mur.	po 1833 (?)	1478 07.09.2017

97	Wielopole Skrzyńskie	Kapliczka	w przyś. Sosnice, obok nr 351	mur./kam	ok. 1918	-
98	Wielopole Skrzyńskie	Kapliczka	w przyś. Koniec		1 poł. XIX	-
99	Wielopole Skrzyńskie	Kapliczka	przy drodze do Brzezin	mur.	XVIII-XX	-
100	Wielopole Skrzyńskie	Figura Św. Jana Nepomucena	na wzgórzu	kam.	XVIII	-
101	Wielopole Skrzyńskie	Figura NMP Niepokalanie Poczętej	obok nr 285, naprzeciw cmentarza	kam.	1915	-
102	Wielopole Skrzyńskie	Kapliczka szafkowa	na drzewnie, przyś. Rzegocin	drewn.	ok. 1939	-
103	Wielopole Skrzyńskie	Młyn wodny	przyś. Rzegocinie	kam.	k. XIX	-
104	Wielopole Skrzyńskie	Teren d. zamczyska	-	-	ok. 2 poł. XVI	-
105	Wielopole Skrzyńskie	Zagroda - dom	nr 121	drewn.	pocz. XX	-
106	Wielopole Skrzyńskie	Zagroda - stodoła	nr 121	drewn.	pocz. XX	-
107	Wielopole Skrzyńskie	Zagroda - dom	nr 392, przyś. Rzegocin	drewn.	1895	-
108	Wielopole Skrzyńskie	Zagroda - stodoła	nr 392, przyś. Rzegocin	drewn.	1895	-
109	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 77	mur.	pocz. XX	-
110	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 78	mur.	pocz. XX	-
111	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 80	mur.	pocz. XX	-
112	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 84	mur., drewn.	pocz. XX	-
113	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 85	drewn.	pocz. XX	-
114	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 95 (d. nr 209)	drewn.	l. 20 XX	-
115	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 98	drewn.	pocz. XX	-
116	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 203 (d. nr 99)	drewn.	4 ćw. XIX	-
117	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 101	mur.	pocz. XX	-
118	Wielopole Skrzyńskie	Młyn wodny	przyś. Rzegocinie	mur.	k. XIX	-
119	Wielopole Skrzyńskie	Młyn wodny	przyś. Rzegocinie	mur.	k. XIX	-
120	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 251 (d. nr 108)	drewn.	4 ćw. XIX	-
121	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 250 (d. nr 109)	drewn.	4 ćw. XIX	-
122	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 191		wykreślony	-
123	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 194	drewn.	XX	-
124	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 198 (d. nr 113)	drewn.	1930	-
125	Wielopole Skrzyńskie	Kuźnia	obok nr 173	drewn.	ok. 1930	-
126	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 206	drewn.	XX	-
127	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 208	drewn.	XX	-
128	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 209	drewn.	XX	-
129	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 210	mur.	XX	-

130	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 225	mur.	XX	-
131	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 228	mur.	XX	-
132	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 230	mur.	XX	-
133	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 232	mur.	XX	-
134	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 233	mur.	XX	-
135	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 378	drewn.	XIX	-
136	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 382			-
137	Wielopole Skrzyńskie	Dom	nr 384	drewn.	1895	-

5.5 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Do kultywowanych starych obyczajów na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie należą:

Emaus (Meus). Obrzęd związany z obchodami Świąt Wielkanocnych, rozpoczynający się o północy w Wielką Sobotę, kiedy to strażacy pełniący straż przy grobie Chrystusa odwiedzają wielopolskie domostwa, bębniąc w zabytkowy bęben, pozostawiony Wielopolanom przez króla Jana III Sobieskiego, oznajmiają zmartwychwstanie Jezusa. W niedzielę wielkanocną uczestnicy zbierają się wokół figury św. Jana i w procesji, przy śpiewie pieśni wielkanocnych i dźwiękach bębna Sobieskiego podążają na cmentarz choleryczny. Upamiętniając tym ofiary epidemii cholery. Na miejscu odśpiewywany jest hymn do św. Rozalii - patronki od morowego powietrza i pieśni wielkanocne.

Na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie dziedzictwo niematerialne zostało zachowane i jest szeroko obecne, pielęgnowane i kultywowane. Obiektami kulturotwórczymi są przede wszystkim:

Gminny Ośrodek Kultury i Wypoczynku w Wielopolu Skrzyńskim z filiami zamiejscowymi w Nawsiu, Gliniku i Brzezinach. Został on założony w 1950 r., a pierwszym jego dyrektorem był Kazimierz Skaluba. W pierwszych latach istnienia działał zespół Pieśni i Tańca oraz dwa zespoły sportowe: piłki nożnej i piłki siatkowej. Kolejnymi Dyrektorami GOKiW byli: Stanisław Świerad (dwukrotnie), Józef Bozek, Jerzy Siuta, Marek Tęczar, Maria Skaluba, a od 1998 roku dyrektorem jest Marcin Świerad.

Obecnie w skład organizacyjny GOKiW wchodzi: Biblioteka Publiczna w Wielopolu Skrzyńskim, Filia w Brzezinach, Nawsiu, Gliniku, Ośrodek Sportu, oraz Ośrodek Kultury Filia w Brzezinach, Broniszowie, Nawsiu oraz Ośrodek Dokumentacji i Historii Regionu - Muzeum Tadeusza Kantora. Imprezy organizowane przez GOKiW to:

- ✓ „Wielopolandia”,
- ✓ „Podkarpackie Prezentacje Teatrów Poszukujących o Nagrodę Tadeusza Kantora”,

- ✓ „Dni Wielopola”,
- ✓ „Gminne Dożynki”,
- ✓ „Estradka Małolatka”.

Ośrodek Dokumentacji i Historii Regionu - Muzeum Tadeusza Kantora. Tadeusz Kantor urodził się w 1915 r. na starej plebani, gdzie w okresie zawieruchy I wojny światowej jego matkę Helenę przygarnęła babka Kantora (przyrodnia siostra ks. Józefa Radoniewicza, miejscowego proboszcza), Katarzyna Berger. Tutaj T. Kantor spędził pierwsze 6 lat życia w małym pokoiku wraz z siostrą, mamą i babcią wyrastając w klimacie dwuwyznaniowej kultury Wielopola (w okresie międzywojennym ponad połowa mieszkańców Wielopola to byli Żydzi). Po śmierci ks. Radoniewicza konieczne było opuszczenie plebani więc kolejne 3 lata rodzina Kantorów (już bez ojca, który po I wojnie nie powrócił do nich) spędziła u krewnych w Wielopolu. Następne miejsca pobytu T. Kantora to Tarnów i Kraków. Kantor odwiedzał Wielopole w czasach studenckich i wtedy zaprzyjaźnił się z miejscowym wikarym ks. Julianem Śmietaną, który zlecał przyszłemu artyście różne prace plastyczne, m.in. namalowanie portretu swego patrona św. Juliana. W okresie, gdy reżyser teatru Cricot 2 cieszył się już międzynarodową sławą ta znajomość zaowocowała zaproszeniem wybitnego Wielopolanina do rodzinnej miejscowości wraz z całym teatrem Cricot 2. Mistrz zaproszenie przyjął i 15 grudnia 1983 r. odbyła się w miejscowym kościele prezentacja spektaklu „Wielopole, Wielopole”. Światowa sława reżysera Cricot 2 skłoniła mieszkańców Wielopola do starań o utworzeniu na starej plebani muzeum Artysty. Istniała taka możliwość, gdyż budynek ten nie był użytkowany przez parafię od 1990 r. Pomysł uczczenia sławnego Wielkopolanina poprzez utworzenie Izby Pamięci bądź Muzeum zrodził się 14 grudnia 1990 r., a jego pomysłodawcami byli uczestniczący w tym dniu w pogrzebie Artysty: ówczesny wójt gminy Władysław Tabasz, zastępca wójta Adam Czaja i przewodniczący Rady Gminy Zbigniew Pasela. Ten pomysł wprowadzono w życie 6 lat później, gdy inicjatywy ówczesnego wójta gminy Juliana Zegara, ks. proboszcza Jana Bylinowskiego oraz dyrektora GOKiW Marcina Świerada 26 maja 1996 r. otwarto tutaj Izbę Pamięci Tadeusza Kantora. Niestety wkrótce, ze względu na zły stan budynku, który liczył wtedy 106 lat, Izbę zamknięto. Idea upamiętnienia sławnego Wielkopolanina była jednak nadal kultywowana. W czerwcu 1999 r. powstało Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wielopolskiej im. Tadeusza Marii Kantora. Prezesem Towarzystwa został burmistrz Ropczyc Bolesław Bujak. W skład Zarządu weszli: ks. dziekan Jan Bylinowski, wójt gminy Julian Zegar, Krystyna Paryś – dyrektor SP w Nawisu, Jan Świśtak – przewodniczący rady Gminy, Franciszek Ślusarczyk – radny oraz Marcin Świerad – dyrektor Gminnego Ośrodka Kultury i Wypoczynku w Wielopolu Skrzyńskim. Głównym celem Towarzystwa było pozyskanie środków na gruntowny remont starej plebani. Cel ten został osiągnięty w latach następnych głównie dzięki Bolesławowi Bujakowi, któremu w okresie gdy był posłem RP udało się pozyskać fundusze na odremontowanie Kantorówki. Dużą pomocą finansową wsparła ten pomysł również Cukrownia Ropczyce, dzięki jej prezesowi Stanisławowi Miształowi, fundując nowy dach Kantorówki.

W Gminie Wielopole Skrzyńskie działają społeczne stowarzyszenia, które dzięki swojej działalności przyczyniają się do edukacji i integracji mieszkańców oraz zachowania lokalnych tradycji. Stowarzyszenia są inicjatorami wielu imprez okolicznościowych organizowanych na terenie gminy. Należą do nich m.in.:

- Lokalna Grupa Działania C.K. Podkarpacie,
- Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wielopolskiej im. T.M. Kantora,
- Podkarpackie Stowarzyszenie Agroturystyczne Ziemi Ropczycko-Sędziszowskiej,
- Stowarzyszenie Pomocy Niepełnosprawnym „Monika”,
- Gminny Klub Honorowych Dawców Krwi „Solidame Serce”,
- Stowarzyszenia Kół Gospodyń Wiejskich: „Gliniczanki”, „Brzezinianki”, „Broniszowianki”, „Nawsianki”,
- Związek Strzelecki „Strzelec”.

Na obszarze gminy działają zarówno kluby sportowe, koła gospodyń wiejskich jak i straże. Wszystkie te organizacje są stowarzyszeniami, które dynamicznie się rozwijają, co silnie oddziałuje na rozkwit gminy w różnych dziedzinach życia, są to m.in.:

- Męski Chór Rolników,
- Chór Mieszany „GLORIA” z Parafii Św. Mikołaja w Brzezinach,
- Gminna Orkiestra Dęta działająca przy OSP i FOK w Brzezinach,
- Kapela Ludowa „Nawsianie” z Nawsia,
- Kapela Ludowa „Brzezinianie” z Brzezin,
- Zespół Pieśni i Tańca „Bardo”,
- Zespół Teatralno-Obrzędowy „Wielopole”,
- Zespół Tańca Nowoczesnego „Red Angels”,
- Zespół Tańca Estradowego „Power”,
- Kółko Plastyczne,

Na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie działa 6 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych:

- OSP Brzeziny,
- OSP Glinik,
- OSP Nawsie,
- OSP Wielopole - Sośnice,
- OSP Wielopole Skrzyńskie.

Przy OSP działają Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze chłopców i dziewcząt. W ramach działalności kulturalnej przy OSP Brzeziny funkcjonuje Orkiestra Dęta.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Na terenie Gminy Wielopole Skrzyńskie stan zachowania zabytków jest zróżnicowany. W najlepszym stanie są budowle sakralne (kościół). Nie mniej jednak niemal każda z powyższych budowli wymaga większych bądź mniejszych prac konserwatorsko - remontowych. O ile w przypadku kościołów wszelkie potrzeby rozpoznawane są na bieżąco o tyle niektóre kapliczki odnowione są bądź zakonserwowane dość pobieżnie i zbyt późne rozpoznanie problemu prowadzić może do ich degradacji. W żadnym zaś przypadku nie można zarzucić im zaniedbania. Z zewnątrz w przeważającej liczbie prezentują się dobrze, wymagają jednak zwykle osuszenia murów, dokładnej reperacji dachu i trwałego odnowienia wnętrza, którego stan pogarsza się zwykle w wyniku oddziałującej wilgoci. Często konstrukcja kapliczek naruszona jest przez system korzeniowy sąsiadujących z nimi drzew.

Zabytkowe budynki mieszkalne będące własnością prywatną w dużej liczbie są zaniedbane. Część z nich jest opuszczona. W wielu przypadkach przejęły funkcje gospodarcze a mieszkańcy przenieśli się do nowych budynków murowanych. Zapewne ze względów finansowych spora część architektury drewnianej, niezależnie od przeznaczenia, poddawana jest doraźnym remontom lub trwałym przeróbkom, które negatywnie wpływają na wizerunek danego obiektu i jego otoczenia. Tym samym wpływa to niekorzystnie na krajobraz kulturowy. Podstawową barierą jest tutaj brak środków na remonty prowadzone w zgodzie z tradycją i w harmonii z przyrodą.

Wyjątkowej uwagi wymagają obiekty, które są najwartościowsze dla społeczności lokalnej zarówno z punktu widzenia kulturowego jak i ekonomicznego, są to głównie zespoły dworskie (Broniszów, Brzeziny) oraz zespoły kościołów (Brzeziny, Wielopole Skrzyńskie). Niektóre z obiektów są tylko zaniedbane i potrzebują jedynie odnowienia lub zmiany sposobu zagospodarowania, inne wymagają gruntownej renowacji, kolejne zaś, są w bardzo dobrym stanie.

Wiele obiektów wymaga szczegółowego rozpoznania stanu technicznego. Dopiero na tej podstawie można podejmować trafne decyzje co do rodzaju podjętych działań.

6.2 Analiza Szans i zagrożeń

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania Gminy Wielopole Skrzyńskie w zakresie ochrony zabytków.

Mocne strony:

- warunki przyrodnicze, ukształtowanie terenu, niski poziom zanieczyszczenia środowiska, atrakcyjne krajobrazy,
- istnienie obiektów i zespołów obiektów o znacznych wartościach architektonicznych, historycznych, artystycznych oraz o cennych walorach krajobrazowych (np. zespoły sakralne, zespoły rezydencjonalne),
- lokalizacja w bliskiej odległości od Rzeszowa, położenie na trasie w Bieszczady,
- kultywowanie tradycji regionu poprzez działania kulturalno-oświatowe na bazie istniejących placówek kulturalnych i oświatowych,
- bogata i ciekawa historia gminy,
- postać i Muzeum T.M. Kantora,
- utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej,
- zachowane oraz kultywowane obrzędy kulturowe,
- organizacja cyklicznych imprez kulturalnych,
- bogactwo folklorystyczne obszaru,
- cykliczne imprezy kulturalne o charakterze regionalnym,
- liczne zespoły wokalne, taneczne, zespoły ludowe oraz działające teatry młodzieżowe,
- funkcjonujące gospodarstwa agroturystyczne,
- identyfikacja społeczności lokalnej z regionem, patriotyzm lokalny,
- stworzenie ścieżki edukacyjnej poświęconej życiu i twórczości Tadeusza Kantora oraz jego związku z rodzinną miejscowością.

Słabe strony:

- zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków,
- trudności finansowe właścicieli obiektów zabytkowych,
- brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych,
- brak punktów informacji turystycznej,
- słabo rozwinięta infrastruktura około turystyczna (miejsca postojowe, ścieżki rowerowe, chodniki, parkingi, punkty widokowe, tablice informacyjne, itp.),
- ograniczony dostęp do oferty kulturalnej, edukacyjnej, rekreacyjnej i sportowej mieszkańców,
- brak środków finansowych na inwestycje.

Szanse:

- unikatowe walory dziedzictwa kulturowego, które w połączeniu z dużymi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi mogą stanowić znaczący czynnik rozwoju turystyki,
- możliwość korzystania z zewnętrznych środków finansowych na rzecz projektów rozwojowych Gminy, ze szczególnym uwzględnieniem funduszy Unii Europejskiej,
- organizowanie krajowych i międzynarodowych wydarzeń kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych,
- aktywność lokalnych społeczności, mająca na celu kultywowanie dawnych tradycji,
- dobra oferta edukacyjna i kulturalna,
- wzmocnienie więzi społecznych i kulturowych mieszkańców,
- promocja gminy dzięki sztuce T. Kantora,
- restauracja obiektów zabytkowych,

- zwiększanie udziału funduszy prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków (współpraca z obecnymi właścicielami nieruchomości),
- udostępnianie obiektów atrakcyjnych turystycznie,
- rewitalizacja wybranych miejsc na terenie Gminy,
- rozwijanie świadomości kulturowo-historycznej i ekologicznej mieszkańców (budowa ścieżek edukacyjnych, ustawienie tablic informacyjnych przy zabytkach oraz tablic prowadzących do zabytków),
- promowanie krajobrazu kulturowego Gminy,
- rozwój szlaków turystycznych,
- promocja produktów regionalnych i utrzymanie ich wysokiej jakości,

Zagrożenia:

- degradacja zabytków,
- brak specjalistycznych opracowań mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego przed degradacją,
- rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
- wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków, konieczność poniesienia dużych nakładów na rewitalizację obiektów zabytkowych,
- niedostatek środków publicznych na rewitalizację.

Gmina Wielopole Skrzyńskie posiada pokazny potencjał, którego mocne strony określają przede wszystkim obiekty sakralne (zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Mikołaja Bpa z końca XV w. w Bizezinach, zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP z XVII w. w Wielopolu Skrzyńskim) oraz zabudowania dworskie (pozostałości zespołu dworskiego w Broniszowie oraz w Bizezinach). Dużym atutem Gminy Wielopole Skrzyńskie są również liczne kapliczki/krzyże/figury w łącznej liczbie 30. Pochodzą one z: XVIII w. (jeden zabytek - Figura św. Jana Nepomucena w Wielopolu Skrzyńskim), XIX w. (15 obiektów), XX w. (10 okazów) oraz XIX/XX w. (4 kapliczki).

Niestety w społeczeństwie gminy występuje niewielkie zrozumienie dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Dobrym rozwiązaniem wydaje się być zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków oraz pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł na prace konserwatorskie zabytków.

Niepowtarzalną szansę dla zachowania i wykorzystania potencjału stwarzają zmieniające się uwarunkowania społeczne i polityczne, otwarcie na współpracę międzyregionalną, członkostwo w Unii Europejskiej i możliwość korzystania z jej funduszy, a także poprawa infrastruktury komunikacyjnej. Działania prowadzące do rewaloryzacji wartościowych elementów krajobrazu kulturowego miasta i ich promocji powinny być prowadzone w sposób uważny/zaplanowany i kontrolowany, przy udziale odpowiednich specjalistów. W przeciwnym razie poprawne spożytkowanie szans może zostać zagrożone poprzez pomniejszenie bądź zatarcie wartości kulturowych, np. w wyniku realizacji nowego budownictwa mieszkalnego czy rekreacyjnego, czy też błędnie prowadzonych inwestycji remontowych.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W poprzednim *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2017 - 2020* wyznaczono cztery priorytety oraz ich kierunki i zadania. Niektóre z nich mają charakter długofalowy, przez co nie było możliwości zrealizowania ich w okresie obowiązywania programu. W związku z tym planuje się ich wykonanie w kolejnym okresie.

Szczegółowe zestawienie działań podjętych przez Gminę Wielopole Skrzyńskie zostało zaprezentowane w rozdziale 11. *Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków*.

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2021 - 2024.

PRIORYTET I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy

- Wszelkie działania prowadzone w obrębie obiektów zabytkowych oraz w ich otoczeniu (w granicach wyznaczonych w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków) powinny być uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Sporządzenie studium wartości kulturowych, dokumentu całościowo obejmującego zagadnienia związane z zabytkami. W opracowaniu takim znaleźć można, obok historii obiektów zabytkowych, ustalenia związane z ich ochroną, potrzebami konserwatorskimi dopasowane indywidualnie dla danego obiektu. Dokumentacja ta posiada duże znaczenie w kontekście opracowywania dokumentów planistycznych (studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego) znacznie ułatwiając poprawne kreowanie polityki gminy w odniesieniu do obiektów zabytkowych.
- Uzupelnienie oraz aktualizacja *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wielopole Skrzyńskie*. W Studium należy zaktualizować listę zabytków znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków.
- Kreowanie poprawnej polityki przestrzennej w odniesieniu do obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego. W przypadku tworzenia nowych

miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ochrona zabytków nieruchomych powinna być wyznaczana w zależności od wartości danego obiektu:

- ✓ zabytki wpisane do rejestru zabytków należy obejmować ochroną kilku elementową. Ścisła ochrona konserwatorska winna obejmować obiekt i obszar wpisany do rejestru zabytków - działania w jej obrębie powinny zostać uzależnione od decyzji WKZ. Wokół takiej strefy wskazane jest wyznaczenie obszaru, otuliny, mającego na celu ochronę otoczenia obiektu zabytkowego, w granicach opierających się na naturalnym ukształtowaniu terenu, bądź jego aktualnym zagospodarowaniu. W strefie tej powinny zostać wyznaczone rygory dotyczące inwestycji, określające dopuszczalne zagospodarowanie terenu i parametry nowej zabudowy, a także dopuszczalne przekształcenia istniejącej, mającej na celu przeciwdziałanie degradacji otoczenia obiektów zabytkowych i zachowanie ich ekspozycji,
- ✓ w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego powinna być zawarta ochrona ogólnego krajobrazu gminy. Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego wydawanych przez Urząd Gminy dla terenów, na których znajdują się obiekty zabytkowe ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków, każdorazowo należy je uzgadniać z Urzędem Konserwatorskim, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną,
- ✓ miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego przygotowywane dla farm wiatrakowych powinny uwzględniać ochronę stanowisk archeologicznych, jako większych zwartych kompleksów osadniczych,
- ✓ stanowiska archeologiczne winny być dokładnie oznaczone na załącznikach graficznych do planu, natomiast w jego tekście powinny znaleźć się zapisy ustanawiające ochronę konserwatorską i nakazujące uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego, wydawanych przez Urząd Gminy, dla terenów na których zlokalizowano stanowiska archeologiczne (rozpoznanie powinno się opierać na gminnej ewidencji zabytków), każdorazowo należy je uzgadniać z urzędem konserwatorskim, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną,
- Prowadzenie monitoringu dotyczącego stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków oraz prowadzenie aktualizacji zasobów zabytkowych (zbiór GEZ nigdy nie jest ostatecznie zamknięty).
- Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy.
 - ✓ rozpoznanie najpilniejszych potrzeb konserwatorskich danego obiektu, a także aktualna wiedza na temat stanu ich zachowania,
 - ✓ zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury (Samorząd jest zobowiązany do dbania o zabytki, jak również nadzorowania i eliminowania prac prowadzonych przez inne podmioty, które szkodziłyby substancji zabytkowej),
 - ✓ prowadzenie prac remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność władz samorządowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi. W pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne,
 - ✓ Wspieranie działań zmierzających do powstrzymania procesu niszczenia oraz działań ratunkowych w stosunku do obiektów zabytkowych o dużych walorach architektonicznych lub historycznych, nie będących własnością gminy, nieużytkowanych bądź znajdujących się w złym stanie technicznym,
 - ✓ bieżące prace remontowe przy kapliczkach z terenu gminy (uzgadnianie wszelkich działań przy kapliczkach znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków),
 - ✓ współfinansowanie prac konserwatorskich przy zabytkach nieruchomych i ruchomych.

- Działania w zakresie zachowanych, zabytkowych założeń zieleni:
 - ✓ bieżące prace porządkowe w parkach podworskich (Broniszów, Brzeziny).
- Wspieranie prac konserwatorskich zabytkowych kapliczek kubaturowych. Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek na zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, form, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego.
- Wspieranie zamierzeń dążących do wykonania ponownych weryfikacyjnych archeologicznych badań powierzchniowych obejmujących obszar gminy oraz realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk archeologicznych szczególnie narażonych na zniszczenie.
- Wspieranie działań właścicieli zabytków zmierzające do pozyskania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych:
 - ✓ umieszczenie na stronie internetowej gminy aktualnych informacji związanych z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Podkarpackiego, Funduszu Kościelnego, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) na zabezpieczenie i remont tych obiektów.
- Zachęcanie do zakładania i wspieranie gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach, oferujących wypoczynek i rozrywkę w oparciu o lokalne tradycje.

PRIORYTET II

Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego

- Wspieranie działań zmierzających do lepszego rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego na terenie podległym samorządowi, a także jego właściwe udokumentowanie i popularyzowanie.
- Opracowanie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną.
- Wytyczenie i opracowanie nowych, tematycznych szlaków turystycznych, promujących historię i bogactwo kulturowe gminy.
- Ulepszenie istniejących już szlaków turystycznych polegające na stworzeniu ujednoczonego systemu tablic informacyjnych dotyczących historii obiektów zabytkowych położonych na trasie szlaków oraz informacji na temat wartościowych obiektów zabytkowych mieszczących się w okolicy.
- Organizowanie i dalsze dofinansowanie lokalnych inicjatyw związanych z propagowaniem tradycji, tożsamości, historii (współpraca ze stowarzyszeniami, szkołami, osobami fizycznymi) - jarmarki, spotkania, konkursy, wystawy.
- Opracowanie a także wspieranie publikacji (broшуra, folder, przewodnik) obejmujących zagadnienia związane z historią miejscowości, zabytkami oraz z zasadami ochrony dóbr kultury.
- Uczestnictwo Urzędu Gminy w organizowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa Europejskich Dniach Dziedzictwa - największego w Europie wydarzenia promującego dziedzictwo kulturowe.
- Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na stronie internetowej gminy, wraz z informacją, jakie ma to znaczenie dla właścicieli owych obiektów i zespołów, do czego są zobowiązani, na co powinni zwracać uwagę.
- Publikacja artykułów o tematyce historii regionu na internetowej stronie gminy po uprzednim uzyskaniu zgody od autorów.
- Organizowanie szkoleń dla pracowników Gminy odpowiadających za opiekę i ochronę dziedzictwa kulturowego.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację *Programu* jest Wójt gminy Wielopole Skrzyńskie. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służyć pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne - wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenia parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach;
- instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich (z uwagi na trwającą perspektywę finansowania na lata 2014 - 2020 konieczne jest bieżące śledzenie możliwości pozyskiwania środków na zachowanie dziedzictwa kulturowego);
- instrumenty kontrolne - aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania. Podmiotem koordynującym powyższe działania powinien być powołany przez burmistrza zespół ds. monitoringu realizacji *Programu*, utworzony przy Urzędzie Gminy w Wielopolu Skrzyńskim, w skład którego wchodziłyby również osoby z instytucji zewnętrznych;
- instrumenty koordynacji - realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne - działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji Gminnego Programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,

- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.,
- elementy dziedzictwa kulturowego wprowadzone do edukacji szkolnej oraz przedszkolnej,
- elementy dziedzictwa kulturowego w pracach bibliotek oraz gminnych jednostek kultury.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- Z budżetu Gminy finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, a także obiektów nie będących własnością gminy. Zasady udzielania dotacji powinny zostać zawarte w prawie lokalnym.
- Z budżetu Marszałka Województwa Podkarpackiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (<http://www.kultura.wrotapodkarpackie.pl/index.php/zabytki/dotacje>).
- Z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (<http://wuooprzemysl.pl/>).
- Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy (<http://mkidn.gov.pl/>).
- Z dotacji unijnych (<http://www.fundusze.podkarpackie.pl/>) w ramach:
 - ✓ Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego;
 - ✓ Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko;
 - ✓ Norweskiego Mechanizmu Finansowania.
- Z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (<https://beneficjent.wfosigw.rzeszow.pl/>), środki finansowe mogą być przyznane na przedsięwzięcia związane z utrzymaniem i zachowaniem parków objętych ochroną na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Gmina Wielopole Skrzyńskie;

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Gminy Wielopole Skrzyńskie;

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Wydatki Gminy Wielopole Skrzyńskie na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w latach 2017-2020:

1. Parafia rzymsko-katolicka w Brzezinach. Konserwacja struktury ołtarza Chrystusa ukrzyżowanego w południowym ramieniu transeptu w kościele parafialnym w Brzezinach. Termin realizacji - IV-XII 2019 r.

2. Parafia rzymsko-katolicka w Brzezinach. Prace remontowe i konserwatorskie poprzez wykonanie ochrony antykorozyjnej powierzchni blaszanej dachu zabytkowego kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja w Brzezinach. Termin realizacji - 2017 r.

3. Parafia rzymsko-katolicka w Wielopolu Skrzyńskim. Prace konserwatorskie nagrobków ofiar rabacji i Fernynada Skrzyńskiego na I cmentarzu parafialnym w Wielopolu Skrzyńskim. Termin realizacji - 2017 r.

Materiały wykorzystane w tekście

- 1) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j.: Dz. U. 2019. 730 z późn. zm.).
- 2) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t. j.: Dz. U. 2009. 114. 946, z późn. zm.).
- 3) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j., Dz. U. 2019. 1479).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j.: Dz. U. 2019. 60, z późn. zm.).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t. j.: Dz. U. 2019. 1186, z późn. zm.).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j.: Dz. U. 2019. 1396, z późn. zm.).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j.: Dz. U. 2020. 55).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j.: Dz. U. 2020. 65).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j.: Dz. U. 2019. 115, z późn. zm.).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j.: Dz. U. 2019. 668).
- 11) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j.: Dz. U. 2019. 917).
- 12) Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j.: Dz. U. 2019. 553, z późn. zm.).
- 13) Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t. j.: Dz. U. 2019. 1429).
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j.: Dz. U. 2019. 1886).
- 15) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j.: Dz. U. 2017. 1674).
- 16) Materiały udostępnione w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Przemyślu, Delegatura w Rzeszowie.
- 17) Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Wielopolu Skrzyńskim.
- 18) Programy i Strategie Gminy Wielopole Skrzyńskie.
- 19) Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielopole Skrzyńskie.
- 20) www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/
- 21) www.zabytek.pl
- 22) Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2012-2016.
- 23) Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wielopole Skrzyńskie na lata 2017-2020.